

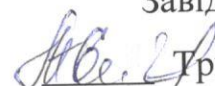
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Навчально-науковий педагогічний інститут
імені В. О. Сухомлинського

Кафедра дошкільної освіти

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

 Трифонова О. С.

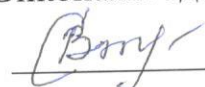
«03» грудня 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: «ПРИРОДОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОГО
ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ОСОБИСТОСТІ ВИПУСКНИКА
ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»

Виконала: здобувачка 6881мз групи

 Вінцюк С. В.

Керівник: докторка педагогічних
наук, професорка

 Трифонова О. С.

Миколаїв – 2025 рік

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Гарант освітньої програми
Трифонов О. С. _____
« 22 » жовтня 2024 р.

7. Дата видачі завдання 22.10.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

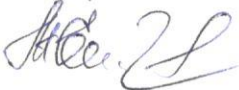
№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Розробка плану виконання кваліфікаційної роботи магістра	Жовтень 2024	Виконано
2	Визначення мети кваліфікаційної роботи та завдань дослідження	Жовтень 2024	Виконано
3	Аналіз літератури з проблематики дослідження, уточнення ключових понять	Жовтень - грудень 2024	Виконано
4	Проведення пошуково-розвідувального етапу експерименту	Січень 2025	Виконано
5	Розробка методики і проведення констатувального етапу експериментальної роботи та аналіз його результатів	Січень 2025	Виконано
6	Розробка змісту формульовального етапу: завдань, вправ тощо з формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобами природотерапії	Лютий 2025	Виконано
7	Реалізація формульовального етапу в ЗДО	Березень – червень 2025	Виконано
8	Аналіз результатів прикінцевого етапу	Вересень 2025	Виконано
9	Узагальнення висновків, оформлення літератури відповідно до вимог	Жовтень 2025	Виконано
10	Подання кваліфікаційної роботи рецензенту для рецензування	Листопад 2025	Виконано
11	Подання кваліфікаційної роботи до обговорення на кафедрі	Грудень 2025	Виконано

Здобувачка вищої освіти



Світлана ВІНЦЮК

Наукова керівниця роботи



Олена ТРИФОНОВА

АНОТАЦІЯ

Вінцюк С. В. Природотерапія як засіб ефективного формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти. Кваліфікаційна робота зі спеціальності 012 Дошкільна освіта, освітньої програми «Дошкільна освіта». Миколаїв: НУК ім. адм. Макарова, 2025. 100 сторінок.

У кваліфікаційній роботі висвітлено проблему формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку засобами природотерапії. Визначено критерії, показники, рівні сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти. Закцентовано увагу на реалізації педагогічних умов формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобами природотерапії за трьома послідовними етапами: орієнтаційно-мотиваційний, практично-діяльнісний, узагальнювально-творчий.

Ключові слова: випускник закладу дошкільної освіти, мовленнєва особистість, модель, природотерапія, педагогічні умови.

ANNOTATION

Vintsyuk Svitlana. Nature therapy as a means of effectively shaping the linguistic personality of preschool education graduates. Qualification work in the specialty 012 Preschool Education, educational program “Preschool Education.” Mykolaiv: Admiral Makarov National University, 2025. 100 pages.

The thesis highlights the problem of forming the speech personality of older preschool children through nature therapy. Criteria, indicators, and levels of speech personality formation in preschool graduates are defined. The focus is on the implementation of pedagogical conditions for the formation of the speech personality of preschool graduates through nature therapy in three consecutive stages: orientation and motivation, practical activity, and generalization and creativity.

Keywords: preschool graduate, speech personality, nature therapy, pedagogical conditions, model.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ОСОБИСТОСТІ ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	10
1.1. Сутність феномена «мовленнєва особистість дітей старшого дошкільного віку»	10
1.2. Вплив природотерапевтичних засобів на формування особистості дитини	18
1.3. Стан досліджуваної проблеми в чинних програмах для закладів дошкільної освіти	24
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ОСОБИСТОСТІ ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБОМ ПРИРОДОТЕРАПІЇ.....	29
2.1. Діагностика рівнів сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти	29
2.2. Змістовий аспект формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобом природотерапії	41
2.3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти на прикінцевому етапі.....	68
Висновки до розділу 2	74
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовленнєвий розвиток дошкільника є ключовою проблемою в сучасній лінгводидактиці, дитячій психології та соціальній педагогіці. Його значущість пояснюється необхідністю формування особистості, здатної не лише сприймати велику кількість інформації, а й ефективно взаємодіяти в динамічному соціальному середовищі. Саме через мовлення під час щоденного спілкування дитина виражає свої почуття та ставлення до навколишнього світу, пізнає природу, предмети та суспільство в їхній цілісності, усвідомлює себе, а також засвоює й створює культурні цінності як активний учасник соціальної взаємодії. Сучасна дошкільна освіта спрямована на гармонійний розвиток особистості дитини, зокрема на формування мовленнєвої компетентності, що є важливим чинником її подальшого навчання та соціалізації. У Базовому компоненті дошкільної освіти «Мовлення дитини» є однією із провідних освітніх ліній, що становить підґрунтя для формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей дитини дошкільного віку.

Природа відіграє важливу роль у мовленнєвому розвитку дітей, зокрема в підготовці випускників закладу дошкільної освіти до навчання у школі. Вона забезпечує багатий сенсорний досвід, емоційне забарвлення сприйняття та мотивує до активного мовлення. Природотерапія як засіб розвитку мовлення в дітей дошкільного віку набуває особливої актуальності, оскільки поєднує природні чинники з педагогічними методиками, сприяючи активному засвоєнню мови у природному середовищі. Природотерапія відповідає сучасним тенденціям розвитку дошкільної освіти, що спрямовані на інтеграцію екологічного та здоров'язбережувального виховання. Природа позитивно впливає на емоційний стан дошкільників, знижує рівень стресу, тривожності, що сприяє легшому та природнішому засвоєнню мовлення. Діти краще засвоюють мову через безпосередній контакт із природними об'єктами, що стимулює сенсомоторний розвиток та активізує мовленнєві центри мозку.

Залучення дітей до активної взаємодії з природою сприяє збагаченню їхнього словникового запасу, розвитку зв'язного мовлення, стимулює мислення, формує емоційно-чуттєву сферу дитини. Спостереження за природними явищами, сезонними змінами, рослинами та тваринами сприяє вивченню нових слів, термінів і понять, необхідних для розвитку мовлення. Опис побаченого, переказ природних явищ, складання розповідей на основі спостережень формують уміння логічно та послідовно висловлювати свої думки. Взаємодія із природою надихає дітей на творчі описи, порівняння, створення казок, віршів та загадок, що сприяє розвитку образного мовлення. Діти вчаться висловлювати свої думки щодо важливості збереження природи, аргументувати свої судження, брати участь у діалогах про охорону довкілля.

Вплив природи на розвиток мовлення дітей дошкільного віку описано у працях українських учених – Г. Беленької, А. Богуш, Н. Ярошевої, В. Сухомлинського та ін. Науковці одностайно наголошують на тому, що природа є невичерпним джерелом для розвитку мовлення дитини дошкільного віку, усвідомлення її як активного учасника соціальної взаємодії, готує до комунікації у шкільному середовищі.

Отже, актуальність проблеми зумовили вибір теми дослідження: **«Природотерапія як засіб ефективного формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати методику формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти природотерапевтичними засобами.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність феномена «мовленнєва особистість», «мовленнєва особистість дітей старшого дошкільного віку».
2. Схарактеризувати види природотерапевтичних засобів.
3. Визначити критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити модель та методичні рекомендації з формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти природотерапевтичними засобами.

Об'єкт дослідження – навчально-пізнавальна діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – змістовий аспект формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти природотерапевтичними засобами.

Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження використано такі **методи**: *теоретичні* – вивчення й узагальнення наукової літератури з метою уточнення поняття дослідження; *емпіричні* – опитування, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи для визначення рівнів сформованості мовленнєвої особистості дітей передшкільного віку та її формування); *статистичні* – методи математичної статистики – для обробки отриманих експериментальних даних на констатувальному та контрольному етапах.

База дослідження: Експериментальна робота проводилася на базі закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 118 «Соколятко» комбінованого типу Миколаївської міської ради Миколаївської області. До дослідження було залучено 40 дітей старшого дошкільного віку по 20 дітей в експериментальній та контрольній групі.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що уточнено поняття «мовленнєва особистість дітей старшого дошкільного віку»; схарактеризовано природотерапевтичні засоби, що використовувались у формуванні мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти.

Практична значущість одержаних результатів полягає в розробці та реалізації експериментальної моделі та педагогічних умов формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобами природотерапії, розробці діагностувальних завдань, конспектів занять, різноманітних ігор засобами природотерапії.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених «Збагачення сталого розвитку освіти: європейський та національний виміри» (м. Одеса, 15-16 травня 2025 р.) з доповіддю «Формування мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку засобами природотерапії».

Результати експериментального дослідження опубліковано у 2-х методичних збірниках «Українське дошкілля».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (72 найменування, які займають 8 сторінок), 6 додатків на 14 сторінках. Повний обсяг роботи становить 100 сторінок, із них 78 сторінок основного тексту. Робота містить 7 таблиць, 1 рисунок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ОСОБИСТОСТІ ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність феномена «мовленнєва особистість дітей старшого дошкільного віку»

Одним із ключових завдань сучасної мовної освіти в Україні є розвиток у здобувачів освіти мовленнєвих навичок та вміння вільно користуватися рідною мовою в різних життєвих ситуаціях. Важливим аспектом є засвоєння норм української літературної мови, формування особистості, яка впевнено й доречно висловлюється в будь-якому комунікативному контексті, дотримується мовленнєвого етикету та підтримує культурні й мовні традиції українського народу.

Проблема формування мовленнєвої особистості привертала увагу науковців із різних галузей знань. Наразі в дошкільній галузі освіти її активно вивчають українські дослідники, зосереджуючись на різних аспектах (А. Аніщук, А. Богуш, Л. Калмикова, О. Кисельова, О. Трифонова та ін.).

Звернемося до словникових джерел. У психологічних та педагогічних словниках поняття «особистість» тлумачиться в широкому та вузькому розумінні. За педагогічним словником С. Гончаренка, особистість – у широкому розумінні – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вузькому, філософському розумінні – індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства [13, с.243].

У словнику базових педагогічних понять подається два тлумачення поняття «особистість»: 1) індивід як суб'єкт соціальних відносин, система соціально значущих якостей людини, продукт соціалізації; 2) системна якість, якої набуває індивід у предметній діяльності та у спілкуванні, що характеризує його з боку включення в суспільні відносини [51, с.60].

Особистість характеризується активністю (здатністю до надситуативної поведінки, дії згідно зі своїми особистісними принципами, реалізації своїх позицій), стійкою системою поведінкових мотивів, особистісних змістів, ступенем усвідомленості своїх відношень до різних явищ дійсності, самосвідомістю (Я-концепцією), визначеним рівнем домагань, прагненням до самореалізації та персоналізації (бути гідно представленою у свідомості інших людей).

За Сучасним тлумачним психологічним словником, особистість – феномен суспільного розвитку, конкретна жива людина, яка має свідомість і самосвідомість. Особистість – саморегульована динамічна функціональна система без упину взаємодіючих між собою властивостей, відносин і дій, що складаються в процесі онтогенезу людини [70, с.305].

У Психологічному словнику за редакцією Н. Побірченко, особистість – специфічне утворення, індивід, соціокультурна форма існування психіки, носій свідомості, який належить до людського роду і є продуктом суспільного розвитку, суб'єктом праці, спілкування і пізнання, детермінований конкретно-історичними умовами існування суспільства, усвідомлює своє відношення до навколишнього середовища і має свої індивідуальні особливості [47, с.195]. Таке розуміння особистості відзеркалює такі фундаментальні її якості, як соціальність, своєрідність, автономність соціального здійснення. Особистість наділена таким рівнем психічного розвитку, який дає їй можливість керувати своєю поведінкою і діяльністю, активним перетворенням навколишнього світу, а в певній мірі, і своїм психічним розвитком.

У вітчизняній психології особистість характеризується:

- 1) активністю – прагненням суб'єкта вийти за власні межі, розширити сферу діяльності, діяти за межами вимог ситуації та рольових приписувань;
- 2) спрямованістю – стійкою домінуютьною системою мотивів: інтересів, переконань, ідеалів, смаків і т. ін., у яких виявляються потреби людини;
- 3) глибинними смисловими структурами (динамічними смисловими системами, за Л. Виготським), що обумовлюють її свідомість і поведінку; вони

відносно стійкі до вербальних впливів і перетворюються у спільній діяльності груп і колективів (принцип діяльного опосередкування);

4) ступенем усвідомленості свого ставлення до дійсності: відносини, установки, диспозиції та ін. [70, с.307].

На переконання відомого українського психолога Г. Костюка, індивід стає особистістю в міру того, як у нього формується його свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних властивостей, здатність брати участь у житті громади, виконувати соціальні функції, володіти культурними здобутками нації і людства (мова, мораль тощо) [67, с.68]. За С. Максименком, особистість – форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ [37, с.9]. У своїй монографії вчений розкрив ключові ознаки особистості, зокрема: цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток і саморегуляція.

У педагогіці особистість розглядається в контексті виховання, навчання та соціалізації. Вивчається, як освітній процес впливає на формування моральних цінностей, світогляду та громадянської позиції людини. У педагогічній науці важливими є ідеї А. Макаренка, В. Сухомлинського щодо розвитку особистості через навчання та виховання.

Як бачимо, з погляду педагогіки і психології, особистість – це певне поєднання психічних (включаючи психофізіологічні і соціально-психологічні) властивостей: спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, уваги, емоційно-вольової сфери) [13, с.243].

Спілкування є однією із провідних форм прояву особистості. Кожна особистість має унікальну манеру мовлення, стиль і навіть набір слів, що безпосередньо відображають її внутрішній світ, інтелектуальні здібності,

емоційний стан і соціальний контекст. Наприклад, одні люди вдаються до багатого лексичного запасу, інші – до простого і зрозумілого стилю.

Пріоритетний напрям сучасної української лінгводидактики – формування і розвиток мовної особистості, яка є носієм мови, дбає про її красу й функціонування, володіє мовними знаннями і високим рівнем мовленнєвих і комунікативних умінь та навичок (А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Мацько, М. Пентиліук, Л. Струганець, та ін.).

Термін «мовна особистість» почав активно використовуватися наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття у зв'язку з потребою формування людини, здатної до ефективної комунікації, творчого мислення та взаємодії. Сьогодні це поняття розглядається та інтерпретується з різних поглядів педагогами, психолінгвістами й лінгводидактами, що свідчить про його багатозначність та актуальність. Аналіз наукових підходів до визначення поняття «мовна особистість» засвідчує надзвичайну різноманітність його тлумачень, зокрема:

1) людина, яка розглядається з позиції її готовності здійснювати мовленнєві вчинки й характеризується не стільки тим, що вона знає про мову, скільки тим, що вона може з мовою зробити;

2) особистість, виражена в мові (текстах) і через мову реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів, яка акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, переломлені через мову, її дискурс (Л. Струганець);

3) індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, що зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, які вирізняються рівнем структурно-мовної складності, глибиною й точністю відображення дійсності. Мовна особистість характеризується не так тим, що вона знає про мову, як тим, що вона може з мовою робити (Ф. Бацевич) [14].

Термін «мовна особистість» упроваджений у життя потребою формувати сучасну людину, яка володіє мовою, вміє спілкуватися, успішно комунікує, творчо мислить. За словником-довідником дошкільної освіти, мовна особистість – особа, яка показує високий рівень мовної й мовленнєвої

компетенції, поважає, любить і береже рідну мову, є носієм мови, володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь і навичок, дбає про красу й розвиток свого мовлення [17, с.183].

У Сучасному лінгвістичному словнику знаходимо таке визначення: особистість мовна – мовець, тип комуніканта, конкретна особистість, що досконало знає мову, усвідомлено й творчо володіє нею, сприймає мову в контексті національної ментальності й культури як їхнє духовне осердя, вживає мову як невід’ємний елемент самотворення, самопізнання, самоствердження та самовияву, розвитку та вдосконалення власних інтелектуально-розумових та емоційно-рольових, експресивно-почуттєвих можливостей і як найнеобхідніший засіб соціалізації особистості в людському суспільстві [18, с.518].

Енциклопедія освіти подає таке тлумачення: особистість мовна – людина, яка володіє сукупність здатностей і характеристик, які обумовлюють створення й сприйняття нею текстів, що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною і точністю відображення дійсності [21, с. 683]. На думку Л. Мамчур, мовна особистість – це високоосвічена людина, яка володіє високим рівнем мовної, мовленнєвої спроможності, духовності та культури і здатна втілювати їх в суспільну діяльність для досягнення успішного спілкування та поставлених життєвих цілей. Учена наголошує, що мовна особистість – це комунікативно компетентна особистість, тобто людина, що оперує життєво необхідними знаннями, вміннями й навичками. Комунікативна компетентність є ключовою в розвитку мовної особистості, яка характеризується знанням мовних одиниць, умілим їх використанням у практичній мовленнєвій взаємодії, розвиненим мовленням і мисленням, свідомим ставленням до вивчення й використання української мови в культурному середовищі [31, с.4].

А. Богуш мовну особистість розглядає як: «високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною,

державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [66, с. 36]. На думку вченої, «мовна особистість не є вродженою, вона формується і розвивається у процесі навчання, виховання, спілкування, тобто в різних видах діяльності» [66, с. 42–43].

Слушною є думка М. Пентилюк, яка визначає мовну особистість як такого носія мови, який «добре володіє системою лінгвістичних знань (знає мовознавчі поняття і відповідні правила), продукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Це мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою» [52, с. 85-86].

Н. Юрійчук зауважує, що як українські, так і зарубіжні вчені мовну особистість розглядають як носія національної мови та культури, котрий володіє мовною системою, її лексичними й граматичними нормами; системою мовлення на текстовому та стилістичному рівні; вміннями й навичками побудови й сприйняття текстів; етичними й етикетними нормами тощо. На думку дослідниці, «мовна особистість, як і сама мова є суспільним явищем. Вона розвивається і реалізується в соціумі, комунікації, взаєминах з іншими, за допомогою мовленнєвих засобів вона виражає внутрішній світ і світорозуміння, естетичний та інтелектуальний розвиток, багатство словникового запасу, вміння і навички комунікації тощо» [71, с.168]. Мовна особистість є поєднанням мовної та мовленнєвої компетенцій, прагнення до самовиявлення та самореалізації, здійснення вільної мовленнєвої діяльності, гармонійного існування в мовному колективі, власної мовної само ідентифікації.

Науковиці А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова, К. Крутій, О. Трифонова та ін. досліджують зокрема проблему формування мовленнєвої особистості

дитини дошкільного віку, яка б володіла вміннями й навичками в соціально прийнятній мовленнєвій формі виражати свої потреби, інтереси, можливості, наміри, доводити, обґрунтовувати, відстоювати власну думку. Учені наголошують на формуванні мовленнєвої особистості впродовж усього освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Розглянемо тлумачення поняття «мовленнєва особистість». За словником-довідником дошкільної освіти, мовленнєва особистість – це особа, яку розглядаємо з погляду її готовності виконувати мовленнєві дії; той, хто привласнює мову, для кого мова є мовленням [17, с.183]. Сучасний лінгвістичний словник подає таке тлумачення: особистість мовленнєва (лат. *communicatio* – зв'язок + ант) – особа як носій певної мовленнєвої поведінки з її виявами щонайменше на трьох рівнях: вербально-семантичному, тезаурусному та мотиваційно-прагматичному [18, с.518].

А. Богуш розглядає мовленнєву особистість дошкільника як активного та відкритого до спілкування мовця. Така дитина легко і самостійно спілкується як з однолітками, так і з дорослими, вміє виражати свої думки як словами, так і за допомогою міміки чи жестів, користується ввічливими формулами спілкування і має добре розвинені навички комунікації. Дослідниця також окреслила основні критерії мовленнєвої компетентності дошкільника:

- фонетична – вміння дитини правильно та виразно вимовляти звуки, достатньо розвинений фонематичний слух;
- лексична – наявність багатого словникового запасу і розуміння значень слів;
- граматична – вміння утворювати нові слова, відмінювати їх, будувати речення;
- діалоогологічна, комунікативна – уміння вести розмову, ініціювати спілкування та використовувати мовленнєвий етикет.

Ці показники свідчать про сформованість мовленнєвої особистості дитини, яка завершила дошкільне навчання.

На твердження О. Трифонові, мовленнєва особистість дитини старшого дошкільного віку – це інтегративна якість суб'єкта, в якого сформовані всі види мовленнєвої (фонетична, лексична, граматична, діалогічна, монологічна), художньо-мовленнєвої (театрально-ігрова, когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, поетично-емоційна, оцінно-емоційна, літературна) та комунікативної (мовленнєво-комунікативна, комунікативна й дискурсивна) компетенцій, який володіє мовними концептами, що віддзеркалюють мовленнєву картину світу дитини, і вміє вільно самовиражатись у різних комунікативно-мовленнєвих ситуаціях [59]. Учена розробила лінгводидактичну модель, визначила педагогічні умови формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку.

На думку Л. Калмикової, мовленнєва особистість – це саморегульована динамічна функціональна система мовленнєвих властивостей, мовленнєвих відносин і мовленнєвих дій, які безперервно взаємодіють між собою і утворюються в мовленнєвому онтогенезі [23]. Науковиця зауважує, що для мовленнєвої особистості дошкільника характерними є:

- 1) мовленнєва активність (намагання суб'єкта мовлення вийти за власні межі, розширити сферу мовленнєвої діяльності (більше аудіювати, осмислено сприймаючи інформацію, частіше вступати в комунікацію в якості мовця, доступніше самовиражатися, бути зрозумілішим під час смислоформування, досягти смислоформування при сприйманні різних за складністю текстів тощо);
- 2) спрямованість (стійка домінуюча система мовленнєвих мотивів, у яких виявляються потреби дитини у смислоформуванні);
- 3) глибинні смислові структури, що зумовлюють її мовну свідомість і мовленнєву діяльність;
- 4) ступінь усвідомлення свого ставлення до комунікативно-мовленнєвої діяльності [23, с. 182].

Отже, узагальнюючи погляди науковців, під мовленнєвою особистістю дітей старшого дошкільного віку будемо розуміти інтегральну характеристику дитини, яка виявляється у здатності активно, усвідомлено та творчо

використовувати мову як засіб спілкування, пізнання, самовираження та взаємодії з довкіллям.

1.2. Вплив природотерапевтичних засобів на формування особистості дитини

Питання впливу природотерапевтичних засобів на формування особистості дитини дошкільного віку та їх застосування в освітньому процесі є актуальним і важливим, оскільки воно охоплює різні аспекти, які безпосередньо впливають на фізичний, психоемоційний і соціальний розвиток дітей. Природотерапія як засіб використовується науковцями в різних напрямках, зокрема: як технологія корекції здоров'я молодших школярів (Л. Колток, І. Малишевська), в реабілітації дітей з особливими освітніми потребами (О. Кравченко), еколого-валеологічному вихованні учнів із особливостями інтелектуального розвитку (А. Варениченко, С. Дубяга, В. Мелаш), формуванні мовленнєвої особистості дитини старшого дошкільного віку (Л. Калмикова) та ін.

Розглянемо сутність ключових понять. За словником іншомовних слів, поняття «терапія» тлумачиться як галузь клінічної медицини, що вивчає внутрішні хвороби (хвороби серцево-судинної системи, органів дихання й травлення, нирок, крові, обміну речовин тощо); їх профілактику та лікування хворих на такі хвороби [53, с. 569]. У Словнику української мови знаходимо два значення поняття «терапія», а саме:

- «лікування внутрішніх хвороб лікарськими засобами або фізичними методами (без хірургічного втручання); сукупність таких методів лікування;
- «галузь медицини, що вивчає методи розпізнавання й лікування внутрішніх хвороб, причини їх виникнення, характер перебігу» [54, с.83].

Аналіз довідкової літератури дозволив зробити висновок про те, що поняття «терапія» – загальний термін, що означає будь-який метод або процес лікування хвороб або розладів фізичного чи психічного здоров'я. Терапія може

включати різні підходи, як-от медикаментозне лікування, фізичні вправи, психологічну підтримку тощо. Головна мета терапії – полегшити симптоми, покращити здоров'я та загальний стан пацієнта.

Одним із видів терапії є природотерапія, але з особливим акцентом на використанні природних засобів. Відмінність між звичайною терапією та природотерапією полягає в тому, що традиційні методи терапії часто включають медикаменти, водночас як природотерапія застосовує засоби природи, щоб підтримати або відновити баланс у тілі та психіці. Природотерапія (від латинського слова *natura* – природа) – це підхід до лікування та профілактики захворювань, який використовує природні засоби та методи, такі як трави, вода, повітря, сонце, масаж, ароматерапія та інші природні компоненти, які стимулюють організм до самовідновлення. Природотерапія базується на ідеї, що природа містить усі необхідні ресурси для збереження або відновлення здоров'я, і що організм має здатність до самовилікування за допомогою цих ресурсів.

Ідея використання природотерапевтичних засобів з'явилася ще в часи Давнього Китаю, Індії, Греції. Природа розглядалася не лише як джерело існування, а й як засіб гармонізації тіла і душі.

З погляду народної педагогіки, природне довкілля (вода, повітря, сонце, холод, запахи, шум лісу тощо) з давніх часів використовувалось не лише для оздоровлення і профілактики захворювань, а й для навчання підростаючого покоління.

У працях В. Сухомлинського наголошується на ефективному використанні природи у навчанні і вихованні дитини, зокрема її мовленнєвому розвитку. На його думку, Саме природу учений вважав цікавою мандрівкою до джерела мислення й мови. В. Сухомлинський зазначав, що ізоляція дитини від природи, обмеження розвитку мови тільки слуховим сприйманням веде до перевтоми організму дитини. Великий педагог уважав, що одним із важливих чинників створення розвивального мовленнєвого середовища є «подорожі» дітей у світ природи. Як писав учений, такі подорожі – до лісу, річки, пасіки,

сільської місцевості – давали дітям змогу слухати звуки природи, спостерігати її красу, відчувати навколишній світ. Вони включали зустрічі світанку й заходу сонця, спостереження за хмарами, нічним небом, тваринами, слухання співу птахів і шелесту листя [20, с.3]. І далі вчений акцентував на тому, що природа надихала дітей на активне пізнання світу та творчість; діти вчилися розповідати, описувати, міркувати, читати, малювати, водночас у дітей виховувалася любов до рідної природи і відповідальність за її збереження.

Важливими для нашого дослідження є настанови В. Сухомлинського щодо використання природи як засобу розвитку мовлення дитини, зокрема:

- постійно спостерігати за явищами природи в реальному житті – це сприятиме розвиткові пояснювального мовлення;

- за будь-якої можливості здійснювати прогулянки у природу – такі подорожі є ефективними для розвитку мислення й інтелекту дитини, В. Сухомлинський називав такі заняття «уроками мислення»;

- споглядаючи за природними явищами, уважно спостерігати за красою природи, за словами вченого, це пробуджує в дитині творчі здібності й надихає на поетичну творчість, а також розвиває емпатію;

- максимально проводити свята у природі, такі заходи, на думку педагога, виховують у дитини любов до рідного слова, чуйність та прагнення творити прекрасне. «Краса, писав В. Сухомлинський, це радість твого життя. Людина стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі...» [57, с. 220];

- під час екскурсій разом із дітьми відшукувати казкові образи, – це сприятиме розвиткові поетичного слуху, водночас у дитини, як засвідчив досвід ученого, виникає бажання висловлювати свої почуття поетичною мовою.

Отже, аналіз праць В. Сухомлинського дозволив констатувати, що хоча учений і не використовував у своїй роботі термін «природотерапія», водночас активно впроваджував у практику її провідні засади [56].

Сучасні дослідники також розглядають природотерапію як ефективний засіб і в оздоровленні, і в мовленнєвому розвитку дитини. Так, на думку Л. Колток, – це передусім оздоровчий вплив на організм людини засобами природи. Цінним для нашого дослідження є висновок автора, що відновлення здоров'я відбувається через спілкування із природою, яке сприяє поліпшенню фізичного та психічного стану, підвищенні інтелектуальних здібностей дитини, її стійкості до стресів і допомагає адаптуватись до змінюваних умов довкілля [25, с. 268-269].

О. Кравченко розуміє природотерапію як технологію оздоровчого й пізнавального розвитку дітей. На думку автора, природотерапія є ефективним інструментом пізнання дитиною довкілля, оволодіння екологічними знаннями і вміннями, а також активізації пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення [26, с.74-75].

Важливою для нас є думка І. Малишевської, яка розглядає природотерапію як «позитивний вплив природної інформації на учня з метою формування активної операційно-діяльнісної життєвої позиції та збереження його особистого здоров'я» [28, с.48]. Учена наголошує, що природотерапія виступає одночасно особливим педагогічним методом стимулювання пізнавальної активності дітей. За словами І. Малишевської, це своєрідне педагогічне «лікування» засобами природи в освітньому процесі початкової школи.

Учені одностайні в тому, що природні об'єкти і явища виступають потужним засобом формування особистості. Природотерапевтичні засоби, такі як ароматерапія, водні процедури, фітотерапія, масаж, впливають як на фізичний та психоемоційний розвиток дитини, заспокоюючи її, знижуючи рівень тривожності та стресу, так і на її мовлення, розвиток комунікативних навичок. Це особливо важливо в дошкільному віці, коли особистість дитини тільки починає формуватись, з'являється розуміння її важливості дружби, емпатії, формуються соціальні навички і вміння взаємодіяти в суспільстві.

Коротко схарактеризуємо різні види природотерапії:

– ароматерапія – впливає на стан почуття організму людини за допомогою запахів або ароматів у вигляді ефірних масел рослинного походження (дерева, кущі, квіти, трави тощо);

– таласотерапія – це лікування морською водою, морським повітрям, водоростями, сонячними променями;

– аеротерапія – застосування із профілактичною та лікувальною метою чистого повітря;

– альготерапія – лікування водоростями;

– музикотерапія – лікування музикою (спів птахів, шелест листя, шум дощу, водні шуми моря, річки, струмка, водопада, дощу; шум листя; голоси диких та домашніх тварин, птахів, ссавців, рептилій, різних комах; лікувальна релаксаційна музика, яка часто доповнюється ароматами ефірних масел різних трав);

– зоотерапія – це метод лікування та реабілітації, що використовує взаємодію людини із тваринами для покращення фізичного, емоційного та психічного стану. Це один із видів природотерапії, який базується на впливі тварин на людину як на психоемоційному, так і на фізіологічному рівнях. Зоотерапія діє через емоційний контакт між людиною і твариною;

– рослинотерапія або фітотерапія (деревотерапія, терапія кімнатними рослинами) – це метод лікування та підтримки здоров'я, який використовує лікарські рослини, їх частини (корені, листя, квіти, плоди) або їхні екстракти. В якості рослинотерапії викорисовують чай, компреси, ванни, мазі, креми, настоянки, екстракти;

– кольоротерапія (хромотерапія) – лікування світлом і кольором; заснована на дії кольору на нервову систему людини. Існує два напрями кольоротерапії: безпосередній вплив на мозок людини та створення необхідного кольорового лікувального середовища. Знання «азбуки кольору» є потужним засобом розвитку внутрішнього потенціалу дітей;

– пісочна терапія – лікування піском;

– літотерапія – лікування каменями;

– гідротерапія – водолікування (лід, холодна, гаряча, свіжа, мінеральна, пара) [29].

Зазначимо, що в науковому дискурсі існують різні класифікації природотерапії. О. Кравченко зоотерапію називає анімалотерапією і розуміє цей вид як лікування і відновлення здоров'я людини шляхом спілкування із тваринами (спілкування з домашніми улюбленцями, тактильні зоопарки тощо). Підтримуємо думку вченої, що рослинотерапія забезпечує терапевтичний вплив на здоров'я людини естетичними візуальними властивостями рослин. Учена зазначає такі види рослинотерапії, як деревотерапія, терапія кімнатними рослинами та квіткотерапія. Виокремлює також ландшафтотерапію – терапія засобами і силами самої природи, її рослинності, пейзажу – гірського, морського і лісного, що активізує і стимулює процеси відпочинку, відновлення сил і одужання [26, с.74].

Заняття з дітьми на природі сприяють розвитку їх емоційної сфери, що є важливим аспектом у формуванні мовлення. Якщо дитина емоційно розвивається через природні процеси, це позначається на її здатності до самовираження, зокрема творчо-мовленнєвого. Природотерапія допомагає дітям розвивати увагу, пам'ять, мислення, що, у свою чергу, сприяє розвитку мовленнєвих і комунікативних навичок, зокрема збагаченню словникового запасу образними висловами.

Отже, застосування природотерапії в мовленнєвому розвитку дошкільників сприяє стабілізації психоемоційного стану, підвищенню рівня комунікативної активності та стимуляції когнітивних процесів. Використання природотерапії, її різних видів, на нашу думку, ефективно сприятиме формуванню мовленнєвої особистості дитини старшого дошкільного віку.

1.3. Стан досліджуваної проблеми в чинних програмах для закладів дошкільної освіти

На наступному етапі нами проаналізовано Базовий компонент дошкільної освіти та чинні програми сучасних закладів дошкільної освіти України.

У Базовому компоненті дошкільної освіти показники мовленнєвої компетентності випускника закладу дошкільної освіти представлені освітньою лінією «Мовлення дитини», зокрема виокремлено такі: розвиток у дітей культури мовлення, вміння спілкуватися, «використання різних життєвих ситуацій для спонукання дитини до опису предметів й об'єктів, розповідання про різні події...» [1, с.21]; «розповідає про події з власного життя, ... за результатами спостережень», «розмірковує про явища; висловлює зв'язні самостійні оцінні судження стосовно різних явищ...» [1, с.20]. Зауважимо, що мовленнєві завдання висвітлено і в такій освітній лінії, як «Дитина в природному довкіллі»: «емоційно реагує на природне довкілля; реагує на ситуації взаємодії з різними об'єктами природи» [1, с.12].

Надалі було проаналізовано чинні програми: «Впевнений старт», «Стежинки у Всесвіт», «Дитина», «Я у світі», «Соняшник», «Освіта і піклування». Так, у комплексній програмі розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» важливе значення надається розвитку мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку через інтеграцію із природним середовищем (звукотерапію, кольоротерапію, ароматерапію) [45, с.111]. У розділі II «Розвиток і виховання душі і серця» зазначено такі завдання: «навчання дітей милуватися красою природи, формування вмінь розповідати про свої естетичні враження та відчуття від безпосередніх контактів із природними об'єктами [45, с.116]; привчання до вживання образних слів та зворотів в описах об'єктів природи, власних вражень, використовуючи мовне лексичне багатство (епітети, порівняння, синоніми) [45, с.116]. У розділі III «Мовленнєво-комунікативний розвиток» читаємо: «називає словами предмети, явища, дії» [45, с.123]. У розділі IV знаходимо: «заохочення до розмови про

пори року, природні об'єкти (властивості, характерні особливості, умови, будову, зовнішній вигляд, спосіб харчування, звички тощо) на основі отриманих раніше знань» [45, с.125], «формування вміння робити умовиводи під час дослідів на визначення якості води (чиста, брудна, холодна, тепла, гаряча, прозора), повітря (холодне, тепле, чисте, брудне; є скрізь: у воді, камінні, в землі)»; називає «види рослин та їх будову (корінь, стовбур, стебло, гілки, листки, квітки, плоди); тварин та їхнє пристосування до природних умов», «розповідає про об'єкти рироди» [45, с.128]. Як бачимо, у програмі «Соняшник» зацентовано на використанні природотерапії, хоча сам термін не використовується в ній.

У програмі «Стежинки у Всесвіт», в освітньому напрямі «Мовлення дитини» серед показників мовленнєвої компетенції дитини старшого дошкільного віку знаходимо «складає різного типу розповіді, імпровізує, розмірковує про предмети, явища, події; висловлює зв'язні самостійні оцінні судження стосовно різних явищ, подій...» [55, с.234]. Освітній напрям «Дитина у природному довкіллі» закріплює такі показники: «уміє захоплюватися красою краєвидів у різні пори року, передавати її в художніх образах», «виявляє радість, задоволення від перебування в екологічно безпечному куточку природного довкіллі» [55, с.200-201]. Слід зазначити, що в цій програмі з-поміж основних шляхів реалізації освітнього напрямку виокремлені: «обговорення разом із дітьми змісту прислів'їв, приказок, загадок про природні явища, народних прикмет», «використання для слухання звуків природи» [55, с. 201].

У програмі «Освіта і піклування» в розділі «Освіта і піклування про дітей шостого (сьомого) року життя», підрозділі «Освіта» наголошується на тому, що інтегрувати роботу з формування слухового сприйняття і розвитку в дітей здатності диференціювати звуки вихователь може в будь-який вид спілкування, зокрема «упродовж прогулянки, звертаючи увагу дітей на звуки навколишнього середовища...» [44, с.279].

Звернемося до програми «Дитина», де в розділі «Комунікативний розвиток особистості» визначено зміст педагогічної роботи, як-от, у підрозділі «У світі звуків»: «знаходити аналоги звуків мови у звуках природи» [15, с.279]. Аналіз змісту програми дозволяє зробити висновок про те, що в ній не міститься прямої згадки про використання природотерапії як окремого методу формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти. Водночас програма передбачає інтеграцію природного середовища в освітній процес через залучення дітей до активної взаємодії із природою. У програмі чітко окреслено завдання з мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку.

За програмою «Впевнений старт», «мовленнєвий розвиток дитини показує ефективність розвивальних впливів дорослих у збагаченні досвіду взаємодії дитини зі світом природи» [36, с.17]. Мовленнєвий розвиток є одним із ключових напрямів програми, що передбачає формування звукової культури, лексичного запасу, граматичного мовлення та комунікативних умінь дітей. Завдання з мовленнєвого розвитку реалізуються через різноманітні форми діяльності, зокрема пізнавально-дослідницьку, художньо-естетичну та ігрову діяльність, які можуть включати взаємодію із природним середовищем. Програма «Впевнений старт» не містить прямої згадки про природотерапію як окремий засіб формування мовленнєвої особистості дитини.

Розглянемо програму розвитку дитини від народження до шести років «Я у світі». В освітній лінії «Дитина у природному довкіллі»: «навчати характеризувати деякі з природних явищ – пори року, зміна погоди, стани води, вітер, хмари, дощ, грозовиця, сніг, град, посуха, повінь, шторм, пожежа» [72, с.285]; «називає найпоширеніші у своїй місцевості дерева, кущі, трави, овочі, фрукти, ягоди, гриби (їстівні й отруйні)»; «називає молюсків, павуків, комах, риб, земноводних, плазунів, птахів, звірів» [72, с.285]; «називає пори року ..., їх ознаки»; «може розповісти про користь і шкоду води, вітру, сонця для рослин, тварин, людей; розрізняє стани води..., може обґрунтувати свою думку» [72, с.289]; «складає оповідання про надходження води до людських осель, її

використання для вироблення електроенергії для освітлення та опалення будівель, різних потреб»; «емоційно реагує на зорові, звукові, тактильні, смакові враження від спілкування з природою» [72, с.290]. У старшому дошкільному віці дитина за допомогою мовлення «фіксує свої знання про природу....» [72, с.351]; порівнюючи явища природи ..., дитина вживає слова із близьким та протилежним значенням; використовує порівняння, епітети, фразеологічні звороти, елементи усної народної творчості», «володіє прийомами словозміни та словотворення» [72, с.354]; «розрізняти істоти, явища за характерними ознаками; правильно вживати назви дитинчат тварин» [72, с.355]. В освітній лінії «Мовлення дитини» чітко схарактеризовано завдання – розвивальні, виховні та навчальні з фонетики, лексики, граматики, зв'язного мовлення.

Отже, аналіз програм дозволяє нам зробити висновки про те, що прямі згадки про природотерапію в цих програмах відсутні, проте вони надають можливості для використання природного середовища як засобу формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти.

Висновки до 1 розділу

Під мовленнєвою особистістю дітей старшого дошкільного віку розуміємо інтегральну характеристику дитини, яка виявляється у здатності активно, усвідомлено та творчо використовувати мову як засіб спілкування, пізнання, самовираження та взаємодії з довкіллям. Мовленнєва особистість у старшому дошкільному віці – це дитина, яка не лише володіє мовленням на належному рівні, а й активно застосовує його у різних життєвих ситуаціях, зокрема під час взаємодії із природним середовищем, що є важливим у контексті природотерапії.

Встановлено, що природотерапія – це цілеспрямоване використання природних чинників (світла, звуків, кольорів, ароматів, води, повітря, рослин, природного середовища загалом) з метою позитивного впливу на фізичний,

емоційний, психічний та мовленнєвий розвиток особистості. Природотерапія – це не лише засіб оздоровлення, а й ефективний педагогічний інструмент для розвитку дитини, зокрема її мовленнєвої особистості.

З'ясовано, що природотерапія впливає на формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти, а саме: збагачує словниковий запас, розвиває зв'язне мовлення, активізує емоційно-чуттєве мовлення, розвиває комунікативні навички, формує мовленнєву творчість. Використання природотерапії сприяє розвитку мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти через багатство емоційних та когнітивних стимулів, які діти отримують через взаємодію з природою. Це не лише допомагає збільшити словниковий запас, а й покращує вміння спостерігати, аналізувати та описувати навколишній світ, що є важливим компонентом мовленнєвого розвитку.

Вивчення освітніх програм свідчить про відсутність прямих посилань на природотерапію, однак вони відкривають можливості для залучення природного середовища у процес формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ОСОБИСТОСТІ ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБОМ ПРИРОДОТЕРАПІЇ

2.1. Діагностика рівнів сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти

Експериментальна робота проводилась на базі закладу дошкільної освіти № 118 «Соколятко» м. Миколаєва. В експерименті брало участь 40 осіб дітей (по 20 осіб в експериментальній і контрольній групах).

Метою констатувального експерименту було визначити рівні сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти. З цією метою було розроблено серію ігрових експериментальних завдань за визначеними критеріями і показниками (див. таблицю 2.1).

Критерії та показники сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти

№	Критерії	Показники
1.	Лексико-граматичний	– правильне використання граматичних форм; – наявний словниковий запас
2.	Комунікативно-творчий	– уміння підтримувати діалог; – здатність висловлювати власну думку і почуття; – вміння творчо самовиражатись у висловлюванні.

На основі розроблених критеріїв та показників визначено і схарактеризовано рівні сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти.

Достатній рівень констатувався, якщо дитина впевнено володіє навичками діалогічного мовлення: вміє уважно слухати співрозмовника, дотримуватися черговості реплік, логічно продовжувати розмову, ставити запитання. У ситуації спілкування дитина ініціативна, охоче вступає в розмову, здатна самостійно розпочати й підтримати комунікацію. Уміє чітко, емоційно та змістовно передати свої думки й почуття, використовує мовлення як основний засіб вираження емоцій, бажань, поглядів. Висловлювання дитини відповідають ситуації спілкування, є логічними, послідовними, з належним емоційним забарвленням. Дитина використовує граматичні форми відповідно до норм української мови: правильно узгоджує слова за родом, числом, відмінком, вживає дієслова в потрібному часі, дотримується порядку слів у реченнях. Будує повні, логічно завершені речення, з простими і складними конструкціями, майже не допускаючи граматичних помилок. Словниковий запас багатий; активно використовує синоніми, антоніми, слова з різних тематичних груп (тварини, природа, рослини тощо). Висловлювання дитини точні, змістовні, відповідають контексту та комунікативній меті, проявляє творчі здібності у складанні розповідей.

Середній рівень констатувався, якщо дитина бере участь у діалозі за ініціативи дорослого або однолітка, може підтримати коротку бесіду, проте не завжди дотримується логіки або черговості в розмові. Часто висловлювання елементарні, не завжди послідовні; спостерігаються труднощі при переході від запитання до розгорнутої відповіді. Свої думки та почуття висловлює стисло, іноді неточно, потребує допомоги дорослого для формулювання фраз або уточнення висловлювань. Мовлення недостатньо виразне, емоційне забарвлення слабке або відсутнє. Дитина в основному дотримується граматичних норм, проте іноді припускається помилок в узгодженні слів, вживанні прийменників, дієслівних форм. Будує прості речення, іноді

порушуючи логіку або структуру; складні речення використовуються рідко. Словниковий запас відповідає віку, але обмежений у різноманітності; можливе неточне вживання деяких слів, брак слів для опису подій, предметів або почуттів. Мовлення недостатньо насичене, часто потребує допомоги дорослого для добору слів та придумування казок.

Низький рівень визначався, якщо дитина уникає мовленнєвого спілкування, рідко вступає в діалог навіть після заохочення, відповіді короткі, часто односкладові або невербальні (кивок, жести). Не вміє підтримати розмову, не ставить запитань, не реагує на репліки співрозмовника. Свої думки та почуття не формулює або робить це з великими труднощами, мовлення замінюється діями, емоційними реакціями або невербальними засобами. Спостерігається недостатній рівень розвитку комунікативної ініціативи. Дитина допускає численні граматичні помилки, неправильно узгоджує слова. Речення неповні, порушена структура мовлення. Словниковий запас обмежений, переважають загальні, узагальнені слова («це так», «оце воно»). Дитина не вживає образні вислови у спілкуванні, не проявляє творчі здібності.

Опишемо діагностувальні завдання.

Лексико-граматичний

Показник: правильне використання граматичних форм – узгодження слів за родом, числом, відмінком; правильне вживання часів, прийменників.

Завдання № 1. «Чарівний мішечок»

Мета: перевірити вміння узгоджувати прикметники з іменниками в роді та числі.

Матеріал: у мішечку – картки з іменниками (*собака, кошенята, квітка, яблуко, іграшки*).

Процедура виконання: діти по черзі витягують картки з іменниками і мають швидко дібрати прикметник, який правильно узгоджується з ним у роді та числі (*великий собака, веселі кошенята, гарна квітка, смачне яблуко, цікаві іграшки*).

Завдання № 2. «Часова плутанина»

Мета: визначити вміння дитини правильно вживати часові форми дієслів (минулий, теперішній, майбутній час).

Матеріал: картинка або речення, що описує дію, наприклад: «Хлопчик читає книжку» або «Хлопчик грає у футбол».

Процедура виконання: Педагог читає дитині короткі речення або показує картинку і промовляє: «Хлопчик читає книжку». Потім запитує по черзі:

- Що хлопчик робив учора?
- Що хлопчик робить зараз?
- Що хлопчик буде робити завтра?

Дитина повинна сказати три окремі речення, використовуючи дієслово у відповідному часі.

Показник: наявний словниковий запас відповідно до вікової норми – вживання точних слів для вираження думок, наявність тематичних груп слів.

Завдання 3. «Опиши предмет»

Мета: перевірити, чи володіє дитина достатнім запасом прикметників і іменників для опису знайомого предмета; наскільки точними, різноманітними та тематично доречними є вживані слова; чи вміє будувати логічне зв'язне висловлювання.

Матеріал: предмет або зображення: яблуко, м'яч, ведмедик, чашка.

Процедура виконання: Педагог показує зображення і просить: «Опиши, яке це яблуко. Що ти можеш про нього сказати?»

Завдання 4. Гра «Що буває кругле?»

Мета: оцінити словниковий запас у тематичних ознакових групах (форма, колір, величина), вміння класифікувати предмети.

Процедура виконання: Педагог запитує:

- Назви, що буває кругле?
- А що буває червоне?
- Що може бути м'яким?

Дитина має навести 3-5 прикладів до кожної ознаки.

Результати виконання за першим критерієм «лексико-граматичний» вираховувалися відповідно до балів:

3 бали – правильно узгоджує прикметник з іменником у роді та числі; дитина правильно вживає всі три часові форми дієслова, тобто чітко орієнтується в поняттях «вчора», «сьогодні», «завтра». Речення побудовані граматично правильно, зрозуміло; дитина відповідає інтонаційно і впевнено, будує повне речення. Дитина використовує 3 і більше точних прикметників або ознак, будує зв'язне речення або міні-опис; слова доречні й конкретні за змістом.

2 бали – дитина допускає незначну помилку (не в роді, а в числі) в узгодженні прикметника з іменником; у вживанні дієслів у різних часових формах допускає одну помилку: або неправильно вживає час в одному реченні, або форма дієслова має незначну граматичну помилку. Дитина відповідає інтонаційно і невпевнено, не завжди будує повне речення. Дитина називає 2 ознаки предмета (прикметники); мовлення частково зв'язне.

1 бал – у вживанні дієслів у різних часових формах дитина допускає дві-три помилки, відповідає неінтонаційно і невпевнено. Вказує 1 ознаку або прикметник; відповідь неповна, нечітка або надто загальна; є проблеми з формулюванням речення.

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «лексико-граматичний» подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Лексико-граматичний критерій

Група	Бали			Сер. ариф., %		
	3	2	1			
Експериментальна	4	12	4	20 %	60 %	20 %
Контрольна	5	10	5	25 %	50 %	25 %

Як видно з таблиці, 3 бали одержали 4 дітей експериментальної і 5 – контрольної груп. Ці діти правильно узгоджують прикметник з іменником у роді та числі, як-от: картка «собака» – відповідь великий собака, чорний собака, пухнастий собака; червоне яблуко, смачне яблуко, маленьке яблуко; нові іграшки, цікаві іграшки. Також ці діти правильно вживають всі три часові форми дієслова, тобто чітко орієнтуються в поняттях «вчора», «сьогодні», «завтра». Так, Марина М., 5 р. 8 міс. чітко і правильно відповіла: «Вчора хлопчик читав, зараз читає, завтра буде читати».

Вихованці точно описують яблуко, вживають більше трьох слів-ознак, наприклад: «Це велике, червоне, кругле яблуко. Воно соковите». Діти мають багатий та різноманітний словниковий запас. Добирають 4–5 точних, доречних слів до кожної ознаки. Наприклад: кругле: м'яч, тарілка, сонце, годинник, апельсин.

2 бали одержали 12 дітей експериментальної і 10 – контрольної груп. Ці діти в узгодженні прикметника з іменником допустили у своїх відповідях помилки, як-от: велика собака, біленька собака, голодна собака. У вживанні дієслів у різних часових формах допускають одну помилку: або неправильно вживають час в одному реченні, або форма дієслова має незначну граматичну помилку. Так, наприклад, Марко К., 5 р. 8 м., допустив помилку в минулому часі: «Вчора читає, зараз читає, завтра буде читати». Іванко С., 5 р. 9 м., допустив помилку в майбутньому часі: «Вчора читає, зараз читає, завтра читає».

Діти називають 2 ознаки предмета (прикметники), не завжди точні, наприклад: «Це червоне яблуко. Воно хороше». Або, наприклад, Марина О., 5 р. 9 м.: «Цей ведмедик коричневий. Він неслухняний». Добирають 2–3 правильні приклади до кожної ознаки, частково загальні або повторювані. Наприклад: кругле: м'яч, м'яч, яблуко.

1 бал одержали 4 дітей експериментальної і 5 – контрольної груп. Вихованці не володіють достатнім запасом прикметників та іменників для опису знайомого предмета; їхні слова неточні, тематично недоречні. Діти не

вміють будувати логічне зв'язне висловлювання. Наприклад: «Яблуко добре». Часто опис відсутній або наявне лише лише повторення слова: «Яблуко... яблуко...». У дітей наявні проблеми з формулюванням речення. Дошкільники мають обмежений словниковий запас у тематичних ознакових групах (форма, колір, величина), не вміють класифікувати предмети. Добирають 1–2 приклади, загальні слова, які не точні або не за темою, наприклад: кругле: іграшка, щось. Спостерігається також відсутність відповіді або зовсім не за темою, наприклад: кругле: мама, машина.

Отже, аналіз виконаних завдань показав, що в експериментальній групі на достатньому рівні виконали завдання 20 % дітей, а в контрольній – 25 %. На середньому рівні виконали завдання – 60 % вихованців експериментальної групи і 50 % – контрольної. Діти, які показали низький рівень, в експериментальній групі складають 20 %, в контрольній – 25 %.

Комунікативно-творчий

Показник: уміння підтримувати діалог – ставити запитання, відповідати, дотримуватися черговості в розмові.

Завдання № 1. «Живі картинки».

Мета: визначити здатність дитини підтримувати розмову на задану тему; ставити прості запитання, давати відповіді, дотримуватися норм діалогічного спілкування (черговість, увічливість, логічна послідовність).

Матеріал: серія сюжетних картинок або ілюстрацій на теми «Прогулянка в осінньому парку», «У зоопарку».

Процедура виконання: Вихователь пропонує дитині розглянути сюжетну картинку. Уявити, що ці ілюстрації (картини) ожили, і начебто ми опинились усередині. Починає розмову, ставить запитання:

- Що ти відчуваш?
- Як ти думаєш, хлопчик милується природою?
- А ти любиш спостерігати за красою дерев?

Потім дорослий пропонує дитині самостійно поставити запитання персонажу або дорослому:

- Чи ти любиш відвідувати зоопарк?
- Чи розмовляєш ти із тваринами, птахами?
- Які почуття викликає в тебе розмова із тваринами?

Показник: здатність висловлювати власну думку і почуття, формулювати власну точку зору, ділитися переживаннями, емоційно забарвлювати висловлювання.

Завдання № 2. «Моя улюблена тварина».

Мета: визначити, наскільки дитина вміє передавати свої почуття, ділитися власними враженнями, надавати емоційної виразності висловлюванням.

Матеріал: картки з допоміжними питаннями або ілюстраціями (за потреби).

Процедура виконання: Педагог звертається до дитини з проханням розповісти про улюблену тварину.

Показник: уміння творчо самовиражатись у висловлюванні

Завдання № 3. «Казка про морські камінці».

Мета: виявити здатність дитини складати казки про природні об'єкти.

Матеріал: морські камінці.

Процедура виконання: Вихователь показує дитині морські камінці і пропонує дитині обрати один із камінців і придумати про нього казку.

Завдання № 4. «Якби я був (була)...»

Мета: виявити здатність дитини фантазувати, будувати уявні ситуації, виявляти свої бажання, почуття, особисту позицію та емоційне ставлення до природнього об'єкту чи явища.

Матеріал: ілюстрації або картки з образами (тварини, казкові герої, предмети природи); запитання-підказки для фантазування.

Процедура виконання: Педагог пропонує дитині уявити себе кимось або чимось іншим. Наприклад:

- Якби ти був(була) пташкою/твариною, то якою?
- А якби ти став(ла) чарівником лісу, що б ти зробив(ла)?

Дитина обирає один варіант і розповідає про себе в цій уявній ролі. Педагог спонукає до розкриття почуттів і емоцій через уточнювальні запитання:

- Що б ти відчував(ла)?
- Чому саме це тобі подобається?
- Що було б найприємнішим/найскладнішим?

Результати виконання за другим критерієм «комунікативно-творчий» вираховувалися відповідно до балів:

3 бали – активно веде діалог, слухає уважно, не перебиває співрозмовника, ставить/відповідає на запитання, дотримується черговості. Активно вступає в діалог з іграшкою, ставить 5-6 і більше запитань, відповідає змістовно, повними, логічними реченнями, підтримує тему, не перебиває, чергує репліки. Дитина охоче розповідає, демонструє багатство лексики, ділиться думками та переживаннями. Дитина охоче фантазує, висловлює власну думку, емоційно забарвлює розповідь, аргументує свій вибір, описує переживання.

2 бали – веде діалог із підтримкою дорослого: потребує уточнювальних запитань або підказок, щоб продовжити розмову; відповіді короткі, запитання прості. Слухає співрозмовника, але іноді перебиває, може втратити послідовність у діалозі. Відповіді зазвичай короткі (1–2 слова або прості речення), іноді неповні або без уточнень. Дитина формулює думки, але емоційне забарвлення виражене частково. Є спроби фантазувати, висловлювання короткі.

1 бал – дитина не проявляє ініціативи, не підтримує діалог, відповіді або відсутні, або невербальні. Мовчить або відповідає коротко, однослівно, без емоційного забарвлення, не ініціює запитань, може говорити одночасно з дорослим або мовчати весь час. Дитина не ділиться особистими почуттями або уникає відповідей. Дитина має труднощі з фантазуванням.

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «комунікативно-творчий» подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Комунікативно-творчий

Група	Бали			Сер. ариф., %		
	3	2	1			
Експериментальна	4	8	8	20%	40%	40%
Контрольна	5	9	6	25%	45%	30%

Як видно з таблиці, 3 бали продемонстрували 4 дитини (20%) експериментальної і 5 осіб (25%) – контрольної груп. Ці діти активно підтримували діалог, ставили запитання, відповідали повними реченнями, дотримувалися черговості мовлення, демонстрували зацікавленість у спілкуванні. Наприклад, на запитання «Що відбувається на картинці?» Марина М., 5 р. 8 міс. відповіла: «Діти знаходяться в парку. Зараз осінь, бо навколо стільки красивого листя. Хлопчик дивиться, як дівчинка годує голубів. Його обличчя усміхається, мабуть, він любить також цих пташок. Вони бувають і чорні, і білі. Мені подобається, коли до нас теж зранку прилітають». Як бачимо, мовлення послідовне, емоційно забарвлене; є епітети, дівчинка поділилася почуттями. Микита Г., 5 р. 7 міс.: «Мене звати Микита, я люблю ходити до зоопарку. Особливо мені подабаються лисиці. Вони хитрі, але красиві. Я знаю багато казок із лисичкою-сестричкою (сміється), це і колобок, і рукавичка, і пан коцький. Хоча вона не завжди добра, але ж у казках у неї пухнастий хвіст, пишне хутро, не такі, як у зоопарку».

Виконуючи завдання на фантазування, діти активно фантазували, описували себе в уявній ролі емоційно та образно, висловлювали чітку позицію, мрії та ставлення до вибраного образу. Так, Тетяна Ю., 5 р. 7 міс., розповідала: «Якби я була птахом, я була б орлом. Я б літала високо-високо й дивилася на гори. Я відчувала б вітер у крилах і шукала пригоди. Мені подобається свобода, а орел – вільний. Ще я б допомагала іншим пташкам, якщо хтось загубився».

2 бали одержали 8 дітей (40%) експериментальної і 9 (45%) контрольної груп. Ці діти потребували стимулювання з боку дорослого, відповідали коротко, іноді порушували логіку розмови, але загалом дотримувалися теми та виявляли бажання брати участь у діалозі. Наприклад, на запитання «Що відбувається на картинці?» Оленка І., 5 р. 5 м., відповіла: «Діти годують голубів. Їх багато, різних. А навколо листя лежить». Ці діти відповідали на поставлені запитання, але коротко, мовлення їхнє було не дуже емоційне; діти іноді потребували підказки. Наприклад, Яна Ц., 5 р. 6 міс., розповідаючи про улюблену тварину, сказала: «Я – Яна. Мені вже скоро 6 років. Я люблю котиків. Мрію про велику кішку. Мені буде весело, а коли дощ – сумно».

Виконуючи завдання на фантазування, з'ясувалося, що розповіді дітей були короткими, емоційність виражена помірно. Наприклад, відповідь Андрія О., 5 р. 6 міс.: «Я був би вівчаркою. Бо я люблю швидко бігати. Люблю собак, вони дружелюбні. Я був би сміливою вівчаркою».

1 бал одержали 8 дітей (40%) експериментальної і 6 (30%) – контрольної груп. Ці вихованці не проявляли ініціативи брати участь у діалозі, відповідали однослівно або зовсім мовчали, уникали спілкування, не підтримували тему розмови, не ініціювали запитань, мали труднощі з початком чи підтриманням діалогу. Так, на запитання «Що відбувається на картинці?» Петро С., 5 р. 5 м., промовив: «Там діти з голубами, кормлять їх». Діти неохоче говорили, їхні висловлювання були уривчасті або односкладові, емоційна виразність відсутня або мінімальна. Вони не ділилися особистим. Наприклад, Каріна Д., 5 р. 5 міс.: «Я люблю рибок. У мене їх дві. Я годую їх зранку і ввечері». На додаткове запитання «Розкажи щось цікаве про твоїх рибок» дитина знизил плечами і сказала «Я не знаю. Це рибки, вони плавають».

У дітей, які отримали 1 бал, фантазування дуже примітивне або зовсім відсутнє; вони неохоче брали участь, відповіді були надто короткі, однослівні, без емоційного забарвлення. Наведемо приклад відповіді Максима К., 5 р. 7 міс.:

– Я був би собакою.

– *А чому?* – Не знаю.

– *Що ти робив би?* – Бігав.

(або взагалі: «Не хочу. Не знаю. Мовчить»).

Отже, аналіз виконаних завдань за другим критерієм показав, що достатнього рівня досягли 20 % дітей експериментальної і 25 % – контрольної груп. Середній рівень виявили 40 % і 45 % дітей в експериментальній та контрольній групах. Кількісні показники низького рівня – 40 % в експериментальній групі, 30 % – в контрольній. Низький рівень свідчить про труднощі в комунікації: сором'язливість, пасивність, брак мовленнєвої впевненості або інтересу. Також низький рівень свідчить про труднощі у самовираженні, брак словникового запасу.

Проаналізуємо кількісні дані розподілу за рівнями сформованості мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти на початок навчального року.

Кількісні результати рівнів сформованості мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Рівні сформованості мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти на констатувальному етапі

<i>Групи</i>	<i>Рівні, %</i>		
	<i>Достатній</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
ЕГ	25	35	40
КГ	20	45	35

Як видно з таблиці, достатнього рівня сформованості мовленнєвої особистості на констатувальному етапі досягло 25 % випускників закладу дошкільної освіти та 20 % контрольної групи. Середній рівень склав 35 % в експериментальній та 45 % – контрольній групах. Дітей з низьким рівнем

сформованості мовленнєвої особистості в експериментальній групі виявилось 40 %, у контрольній – 35 %.

Під час діагностики на констатувальному етапі виявлені типові труднощі в дітей, які мали середній і низький рівні, а саме:

- низька мовленнєва активність, небажання вступати в діалог;
- стислий, не емоційний характер відповідей;
- недостатній словниковий запас, особливо насиченість його образними висловами;
- наявні помилки у вживанні граматичних форм, подекуди не вміння узгоджувати слова в реченні;
- труднощі в побудові зв'язного висловлювання творчого характеру.

Отже, експериментальний матеріал свідчить про необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи з формування мовленнєвої особистості дошкільника, оскільки більшість дітей старшої групи мають середній або низький рівень. У зв'язку з цим подальше дослідження пов'язане з пошуком шляхів ефективного формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобами природотерапії, про що йдеться в наступному параграфі.

2.2. Змістовий аспект формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобом природотерапії

З урахуванням результатів констатувального експерименту нами було розроблено і впроваджено модель формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії (див. рис. 2.1.). Експериментальна модель передбачала 3 послідовних етапи роботи з дітьми: *орієнтаційно-мотиваційний, практично-діяльнісний, узагальнювально-творчий*. На кожному етапі робота з дітьми реалізовувалась за допомогою відповідних педагогічних умов, а саме: формування позитивного емоційного ставлення до природи як джерела мовленнєвого розвитку; організація

Рис. 2.1

Модель формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії

Формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії				
Етап	Методи і прийоми	Засоби природотерапії	Педагогічні умови	
I-й етап Орієнтаційно-мотиваційний	-бесіди про природу; -тематичні заняття з використ. природного матеріалу; -читання худ.творів про природу; -перегляд та обговорення ілюстрацій; екологічні п'ятихвилинки; -спостереження під час прогулянок; -прослуховування природних звуків.	-пейзажна терапія (милування природними краєвидами через відео, фото, спостереж. з вікна); - ароматерапія (використ. запахів трав, квітів, шишок під час занять); -терапія звуками природи; -кольоротерапія (використ. природних кольорів у малюванні, аплікації, оформленні простору); -фітотерапія через залучення дітей до створ. мінігородів.		Формування позитивного емоційного ставлення до природи як джерела їхнього мовленнєвого розвитку.
II-й етап Практично-діяльнісний	-мовленнєві ігри на свіжому повітрі; -тематичні прогулянки, екскурсії до парку, лісу, квітника; -екологічні досліди із природним матеріалом; -театралізовані ігри з природними персонажами (дощ, вітер); -мінізаняття.	-ландшафтотерапія – перебування в природ. середовищі; -арт-природотерапія – створ аплікацій, малюнків, виробів із природних матеріалів (листя, гілочки, пісок, камінці) з їх описом; -кінезіотерапія (рухова природотерапія); – терапія через тактильну взаємодію з природними об'єктами; – звукотерапія.		Організація мовленнєво активної діяльності дітей у процесі безпосередньої взаємодії із природним середовищем.
III етап Узагальнюючо-творчий	Мовленнєві творчі заняття на природі, екологічні свята, театралізовані дійства, проєктна діяльність з елемент. дослідництва, презентації власних висловлювань, казок, описів природи, створених дітьми. Заняття у приміщенні, так і на природі.	-арт-природотерапія – створення сюжетних композицій із природного матеріалу з мовленнєвим супроводом; -ландшафтотерапія – словесне відображення вражень від різних природних локацій; -музикотерапія в поєднанні з природними звуками; -пісочна терапія; -родинна природотерапія.		Стимулювання мовленнєвої творчості дітей через організацію різноманітних форм самовираження в природному середовищі за участі педагогів і батьків.

Рівні сформованості мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії

мовленнєво активної діяльності дітей у процесі безпосередньої взаємодії із природним середовищем; стимулювання мовленнєвої творчості дітей через організацію різноманітних форм самовираження у природному середовищі за участі педагогів і батьків.

Метою першого, *орієнтаційно-мотиваційного*, етапу формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії виступило створення сприятливих умов для формування інтересу дітей до природи як джерела їхньої мовленнєвої активності. Форми і методи роботи з дітьми на цьому етапі включали бесіди про природу, тематичні заняття з використанням наочного природного матеріалу (гербарії, мініколекції каміння, мушель тощо), читання художніх творів про природу, перегляд і обговорення ілюстрацій, екологічні п'ятихвилинки, прослуховування природних звуків (шум лісу, спів птахів, дзюрчання води).

На цьому етапі застосовувалися такі прийоми роботи, як-от: залучення дітей до вираження власних емоцій у зв'язку із природними явищами (*наприклад*, аж дихається легше; на душі приємно; радісно на душі; весело на душі; трохи сумно, бо темно на вулиці і йде дощ тощо), спостереження за об'єктами природи з наступним словесним описом (*наприклад*, як гарно!; пахне дощем; зачарована завірюха; трояндова велична королева тощо), заохочення до висловлення припущень (що буде з деревом, якщо... (*пропоновані варіанти*: на вулиці буде постійно морозно; взимку вдень пройде дощ, а вночі стане дуже холодно; його пофарбувати, взимку обрізати тощо), створення ситуацій мовленнєвого вибору (який колір обереш? яку квітку подарував би? Яке дерево посадив би на бабусиному подвір'ї? Якою квіткою прикрасив ганок матусиного будинку тощо).

На першому етапі робота з дітьми реалізовувалась за допомогою педагогічної умови: формування позитивного емоційного ставлення до природи як джерела мовленнєвого розвитку.

У роботі з дітьми застосовувалися такі засоби природотерапії, зокрема:

- пейзажна терапія (милування природними краєвидами через відео, фото або спостереження з вікна);
- ароматерапія (використання запахів трав, квітів, шишок під час занять для стимулювання мовлення);
- терапія звуками природи (аудіозаписи звуків лісу, дощу, моря для створення сприятливої атмосфери);
- кольоротерапія (використання природних кольорів у малюванні, аплікації, оформленні простору);
- фітотерапія – через залучення дітей до створення мінігородів, догляду за кімнатними рослинами.

Зауважимо, що окреслені засоби природотерапії поєднувались із читанням художніх творів українських письменників про природу, одночасно проводилася робота над збагаченням словника образною лексикою (*вірші*: О. Олесь. «Все навколо зеленіє»; Л. Українка «На зеленому горбочку»; Л. Забашта «Берізонька»; А. Костецький «Дощик» та ін; *оповідання*: О. Копмиленко «Їжачок»; В. Сухомлинський «Яблуко і літо»; О. Бунець «Як приходить весна» та ін.). Проілюструємо прикладом роботи різних форм за творами українських письменників. Зауважимо, що проводили заняття з різних освітніх напрямів.

Конспект спостереження за кленом із дітьми старшого дошкільного віку

Вихователь: Діти, сьогодні я запрошую вас у невелику подорож в осінню природу. Природа зараз особливо гарна, а ще вона може нас заспокоїти, надихнути та навчити бачити прекрасне. Вирушаймо на спостереження!

1. *Споглядання дерев.*

- Подивіться навколо: яка зараз пора року?
- Які зміни принесла осінь деревам?
- Що нового ви помітили?

2. *Спостереження за кленом.*

– Ось перед нами клен. Роздивіться його: який він за формою? Який колір має його листя?

– Яка крона? Високий чи низький?

3. *Тактильний контакт (елемент природотерапії).*

– Доторкніться до стовбура. Який він?

– Візьміть у руки кленовий листок. Який він на дотик? Чи шелестить?

4. *Міні-рефлексія:*

– Який настрій дарує вам осінь?

– Чи приємно торкатися листочка?

Вихователь: Діти, природа восени стає золотою, спокійною та дуже красивою. Підійдіть до дерева, огорніть його своїми ручками.

Фрагмент заняття з художньої літератури. Тема: Ознайомлення з поетичним твором Г. Бойка «Осінні клени».

Мета заняття:

освітня: ознайомити дітей з поетичним твором Г. Бойка «Осінні клени»; уточнити та розширити уявлення про осінні зміни у природі, зокрема про клени; активізувати словник дітей прикметниками, образними висловами;

розвивальна: формувати вміння слухати твір уважно і відповідати на питання за змістом; стимулювати емоційно-образне мислення та уяву;

виховна: виховувати естетичне ставлення до природи; формувати дбайливе ставлення до дерев; сприяти емоційній рівноваженості через природотерапію – спостереження, тактильні відчуття, контакт із природою.

Матеріали та обладнання: ілюстрації осіннього клена; кошик з кленовим листям; аудіозапис музичного супроводу.

Хід заняття. 1. Мотиваційна частина.

Вихователь: Діти, сьогодні ми з вами вирушимо на маленьку прогулянку-спостереження. Погляньте навколо: яка зараз пора року? (діти: *осінь*). Подивіться на дерева. Як змінилося їх листя? Які кольори ви бачите?

(Золоті, жовті, червоні, помаранчеві). А тепер спробуйте уявити, як ви підійшли до клена, торкнулися його стовбура. Який він на дотик? (холодний, шорсткий, міцний). Візьміть один опалий кленовий листочок. Роздивіться його уважно. Який у нього колір? Чи легко він шарудить? Яка у нього форма? (листочок великий/маленький, пальчастий, нагадує долоньку).

Так, діти, осінь змінює природу. І саме природа допомагає нам бачити красу, відчувати спокій і настрій. Сьогодні ми почитаємо вірш, у якому поет теж милується осінніми кленами.

2. Читання вірша Г. Бойка «Осінні клени».

(Виразне читання вірша вихователем)

3. Бесіда за змістом прочитаного твору

Запитання:

1. Про які дерева говориться у вірші?
2. У які барви «вдягнулися» клени?
3. Хто дивиться на кого у вірші?
4. Що зробив хлопчик, коли листочок упав?
5. Який був листок? На що він був схожий?

Запитання, що стимулюють мовлення та уяву:

6. Як ви думаєте, чому поет порівняв листочок із «лапкою гусака»?
7. Який настрій має цей вірш? Чому?
8. Які звуки осені можна почути під кленом?
9. Як ви думаєте, як відчувається дерево, коли з нього падає листя?
10. Якщо б клен умів говорити, що б він вам сказав сьогодні?
11. Чому осінні дерева такі красиві?
12. Як природа допомагає нам помічати красу навколо?
13. Чи хотіли б ви намалювати той клен, що запам'ятався найбільше?

(діти відповідають на кожне запитання)

Підсумок: Діти, сьогодні ми побачили, що природа може розповідати нам свої історії. Осінні клени у вірші й навколо нас – це справжні художники. Коли ми уважно спостерігаємо за природою і слухаємо поезію, наше мовлення стає красивішим і багатшим, а ми – добрішими та уважнішими.

Фрагмент заняття з розвитку мовлення. Тема: **Навчання описової розповіді за твором Г. Бойка «Осінні клени».**

Мета заняття: вчити дітей описувати природні об'єкти; розвивати зв'язне мовлення; стимулювати емоційно-образне мислення та уяву; виховувати естетичне ставлення до природи.

Матеріали та обладнання: ілюстрації осіннього клена; кошик із кленовим листям; картки для мовленнєвих вправ.

Хід заняття:

Вихователь: Діти, пригадайте вірш Г. Бойка «Осінні клени», з яким ми познайомились на занятті з художньої літератури. Сьогодні ми з вами будемо вчитися описувати листочок клена. Але спочатку давайте пограємо в таку гру.

1. Добір прикметників до слова «клен». Вихователь показує картинку. Діти добирають слова: *золотий, розлогий, високий, різнобарвний, осінній, гарний...*

2. Вправа «Закінчи думку»:

Осінній клен для мене...

Листя падає так, ніби...

Осінь приносить у природу...

3. Ігрова вправа «Збери листочки настрою». Вихователь демонструє кошик з листочками. Пропонує дитині обрати листочок, який відповідає вашому настрою після прослуханого вірша: – жовтий – спокійний, теплий настрій; червоний – радісний; помаранчевий – здивований.

Надалі вихователь пропонує дітям уважно послухати план розповіді:

– Який він за кольором?

– За формою?

– Малий чи великий?

– На що схожий?

Діти за планом складають описові розповіді.

Підсумок заняття.

Фрагмент заняття з художньої літератури

Тема: Ознайомлення з віршем Г. Демченко «Синичка» у процесі природотерапії.

Хід заняття:

Вихователь: Діти, сьогодні ми спробуємо тихенько поспостерігати за птахами, які живуть поруч із нами навіть узимку. Погляньте на дерева: чи бачите ви маленьких рухливих пташок, що стрибають по гілочках? (діти придивляються: за можливості – живе спостереження за синицею; якщо немає – ілюстрація або фото). Як ви думаєте, хто це може бути? (*Очікувана відповідь: синичка.*) Яка вона? Якого кольору її грудка? Чи рухлива ця пташка? Чи чуєте ви її голос? Який він?

Елемент природотерапії: діти вдихають холодне повітря, слухають звуки природи, ловлять момент спокою.

Вихователь: Синичка – маленька працююча пташка, яку можна зустріти майже щодня. А зараз ми прочитаємо про неї вірш.

Виразне читання вірша Г. Демченко «Синичка».

Бесіда за змістом прочитаного твору:

1. Про яку пташку розповідається у віршику?
2. Які частини тіла синички описав автор?
3. Якого кольору щічки, шапочка, лапки, фартушок?
4. Який у неї голосок?
5. Що робить синичка цілий день?
6. Чому вона «шмигає між гілок»?

Розвивальні запитання (сприяють розвитку образного мислення та мовлення):

7. Якою ви уявили синичку?
8. Чому автор називає її працювитою?
9. Для чого пташці потрібно шукати комах?
10. Як ви думаєте, чи легко такій маленькій пташці жити взимку?
11. Яким настроєм пройнятий вірш?
12. Що відчуває синичка, коли літає між гілками?
13. Як би синичка звернулася до дітей, якби могла говорити?

Імітаційна вправа «Синичка на гілочці». Діти рухаються легко та швидко, «перелітаючи» з місця на місце, промовляючи лагідно: «Цвінь-цвіні».

Вправа на розвиток слухової уваги. Вихователь тихо каже: Я подам вам звук *цвінь*, а ви піднімете руку тільки тоді, коли почуєте саме його серед інших звуків. (*Подаються звуки: ті-ті, цвінь, цвір, цвінь-цїлі.*)

Дидактична гра «Чим допоможемо синичці?» (діти висловлюють ідеї: зробити годівничку; насипати зернят; повісити сало; не лякати пташку).

Вихователь: Діти, сьогодні ми познайомилися з дуже рухливою та працювитою пташкою – синичкою. Ми побачили, що навіть така маленька пташка має свою роботу й не відпочиває цілий день. Природа відкриває нам багато цікавого, якщо вміємо її спостерігати та слухати.

На першому етапі робота з дітьми спрямовувалась на формування позитивного емоційного ставлення до природи, що є важливим чинником активізації мовлення. Розглянемо це докладніше.

З дітьми проводилися бесіди про природу, під час яких вони знайомилися із сезонними змінами, рослинами, тваринами, явищами природи.

Наприклад: бесіда «Що розповіла осінь?» Вихователь показує різнокольорове листя, запитує:

- якого кольору листочок?
- як ти думаєш, чому листя опадає?
- що тобі подобається восени?

Добиралися та читалися художні твори (казки, оповідання про природу), які емоційно збагачували дітей. Наприклад: читання вірша Н. Забіли «Берізка» супроводжувалося обговоренням:

- яка була берізка в поезії?
- що вона робила?
- як ти думаєш, про що мріє берізка?

Діти переглядали та обговорювали ілюстрації – яскраві зображення природи як стимули до мовленнєвої діяльності. Так, розглядаючи фото весняного лісу, діти описували, що бачили: «На галявині цвітуть первоцвіти. А ось білочка на дереві. Вона руденька, хвостик у білочки пухнастий».

На цьому етапі використовували екологічні п'ятихвилинки – коротенькі емоційні розповіді чи загадки на екологічну тематику. Так, на запитання «Як ми можемо допомогти пташкам узимку?» – діти пропонують різні варіанти: зробити годівничку, залишати крихти.

Аудіозаписи природних звуків використовували для створення настрою та активізації мовлення. Наприклад, прослуховуючи звуки дощу, діти уявляли, хто ховається під деревом, що робить ліс у дощ. А потім створювали коротку історію. Діти, заплющивши очі, слухали аудіозаписи дощу, вітру, пташиного співу, а потім розповідали, що бачили у своїй уяві. Практикували ритмічне декламування віршів під звуки природи, наприклад, під спів птахів.

Також діти залюбки переглядали відео про природу, тобто використовувався засіб пейзажної терапії. Так, після перегляду морського берега діти ділилися враженнями: «Мені сподобалося море, бо воно співає»; «Я злякався великої хвилі»; «Я люблював увечері ходити по берегу моря, збирати мушлі або ліпити з піску башточки».

Після перегляду відео «Зимовий ліс» діти розповідали, що запам'ятали: «Сніг лежить на гілках, білочка шукає горішки».

З дітьми проводилися щоденні «віконні хвилинки», тобто діти милувалися краєвидами наживо – спостерігали за погодою, кольорами неба, змінами дерев; здійснювали віртуальні подорожі – переглядали відео

мальовничих пейзажів із супроводом педагога («Що ти бачиш? Який настрій викликає цей краєвид?»). Вихованці створювали «галереї настроїв природи»: діти обирали фото пейзажу та описували свої емоції.

Одним із завдань було спостереження за об'єктами природи з подальшим словесним описом. Наприклад, діти спостерігали за хмаринками з вікна, а потім описували: «Он хмаринка, як слоник. Вона повільно пливе».

На першому етапі використовували терапію звуками природи. Так, діти прослуховували шум водоспаду та уявляли, що вони там, розповідали історію: «Я стою біля води, і вона бризкає на руки».

Одним із засобів пиродотерапії для формування інтересу дітей до природи як джерела мовленнєвої активності була фітотерапія та ароматерапія. Діти саджали петрушку або цибулю у вазони, доглядали, а потім розповідали, як росте їхня рослина: «Моя цибулька вже з листочком!»

Серед методів роботи з дітьми з використанням ароматерапії практикували:

- метод аромакоробки «Упізнай запах». Діти із закритими очима нюхали пакетики з м'ятою, лавандою, ялівцем та намагалися описати запах словами;

- метод аромаасоціації. Діти намагалися відповісти на запитання на зразок «На що схожий запах соснової шишки?», що стимулювало уяву та мовлення.

На першому етапі роботи з дітьми використовувалася кольоротерапія. Діти малювали на тему «Кольори природи», а потім обговорювали, які кольори зустрічаються у природі, які емоції вони викликають. Наприклад, маювання на тему «Мій улюблений ліс» із використанням природних кольорів – зеленого, коричневого, жовтого. Діти пояснювали свій вибір кольору: «Жовтий – бо сонце світить» (Артем Ш.), «Зелений – бо навколо все зелене влітку» (Аліна Я.).

Застосовувався прийом асоціації «Який твій настрій – така й квітка»: дитина обирала природний колір, асоціювала його з почуттями та описувала.

Кольорові завдання також сприяли формуванню позитивного емоційного ставлення до природи як джерела мовленнєвого розвитку. Наприклад, завдання «Склади веселку з природних матеріалів», в якому діти добирали предмети за кольорами та описували їх. Кожне завдання передбачало практичну дію із природним об'єктом, емоційне переживання кольору, та мовленнєвий компонент (опис, розповідь, припущення, порівняння) (Додаток Б). Ці завдання допомагали навчитися бачити красу природи; виражати емоції через природні образи; створювати власні зв'язні висловлювання, описові речення та казкові історії.

Фітотерапія як один із засобів природотерапії використовувалася шляхом догляду за рослинами, щоденного спостереження за ростом насіння, що супроводжувалося висловленням вихованцями припущень: «А що буде завтра з росточком?» Діти разом створювали картки з назвами рослин, які вирощували. А також описували вигляд, запах, колір кімнатних рослин, складали розповіді від імені «рослини».

Діти також висловлювали припущення до запитань. Як-от запитання: «Що буде з деревом, якщо довго не буде дощу?» Діти висловлювали припущення:

- Листя стане сухим.
- Може, листя засохне.
- Йому треба води, як нам.

Для вихованців створювалися ситуації мовленнєвого вибору, наприклад:

- Яку квітку ти подарував би мамі?
- Який колір обереш для малюнка лісу восени?

Отже, перший етап спрямовано не лише на формування пізнавального інтересу до природи, а й на створення внутрішньої мотивації до мовленнєвої діяльності. Завдяки поєднанню природотерапевтичних засобів із педагогічними прийомами відбувався гармонійний розвиток мовлення та емоційної сфери випускників закладу дошкільної освіти. Реалізація різних видів діяльності була можливою завдяки створенню емоційно позитивного середовища, де кожна

дитина: відчувала себе залученою, виявляла інтерес до природи, мала змогу вільно висловлювати думки та емоції, що є передумовою активного мовленнєвого розвитку.

Метою другого, *практично-діяльнісного*, етапу формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії виступила активна мовленнєва взаємодія дітей у процесі різноманітної діяльності на природі або з природними об'єктами. Форми і методи роботи з дітьми на цьому етапі включали: інтегровані заняття, мовленнєві ігри на свіжому повітрі, тематичні прогулянки, екскурсії до парку, лісу, квітника, екологічні дослідження із природним матеріалом, створення колективних описових оповідей за спостереженнями в природі, заняття у формі дослідницьких лабораторій просто неба, театралізовані ігри з природними персонажами (дерево, вітер, дощ тощо). Усе це поєднувалося із застосуванням засобів природотерапії.

На другому етапі застосовувалися такі прийоми роботи, як-от:

- моделювання ситуацій природоорієнтованого діалогу (наприклад, «Розмова з квіткою», «Що розповів струмок?»);
- створення композицій із природного матеріалу з подальшим мовленнєвим описом;
- колективне складання описових, розповідних, пояснювальних висловлювань про об'єкти природи;
- заохочення дітей до придумування назв, загадок, віршиків про природні явища та об'єкти;
- активне використання питань-викликів для розгортання діалогів та монологів («Що було б, якби дерево могло говорити?»).

У роботі з дітьми використовувалися такі засоби природотерапії:

- ландшафтотерапія – безпосереднє перебування у природному середовищі з метою спостереження, аналізу, опису;
- арт-природотерапія – створення аплікацій, малюнків, виробів із природних матеріалів (листя, гілочки, пісок, камінці) з їх подальшим описом;

– кінезіотерапія (рухова природотерапія) – виконання рухливих ігор на природі з вербалізацією дій та емоцій;

– терапія через тактильну взаємодію із природними об'єктами – доторки до шершавої кори, моху, піску, води з описом сенсорних відчуттів;

– звукотерапія – слухання і словесне відтворення звуків природи (шепіт трави, дзюрчання струмка, шелест листя тощо).

Так, вихователь використовувала звуки природи (пісню птахів, шум дощу, звук хвиль) як фон під час занять або релаксації. Наприклад, під час прослуховування запису звуків лісу дітям можна поставити питання: «Що ти чуєш? Як ти думаєш, що робить пташка?», «Чи тобі приємно чути ці звуки?». Це допомагає розвивати слухову увагу і здатність до опису звуків, а також сприяє розвитку емоційної чутливості через слух. Також під час прослуховування запису звуків діти можуть виконувати рухи або співати пісні. Це дозволяє не лише стимулювати емоційний розвиток, а й сприяє формуванню мовленнєвої особистості через спільну діяльність та вираження почуттів через музику.

Під час заняття або ігор діти описували, які запахи вони відчувають, що вони нагадують або викликають. Цей досвід допомагав дітям зв'язувати емоції з конкретними словами, що позитивно впливає на мовлення та виразність дітей старшого дошкільного віку. Проілюструємо прикладом інтегрованого заняття.

Тема: Ознайомлення з поезією К. Перелісної «Осінь». Формування мовленнєвої та природничої компетентності через природотерапевтичне спостереження (інтегроване)

Інтеграція освітніх ліній:

- «Мовлення дитини»;
- «Дитина у природному довкіллі»;
- «Художня література».

Мета заняття:

освітні: ознайомити дітей з віршем К. Перелісної «Осінь»; вчити розуміти образні вислови, передавати свої емоції; уточнити уявлення про зміни

в природі восени; формувати вміння спостерігати природні явища та описувати їх;

розвивальні: розвивати зв'язне мовлення, уміння описувати об'єкти природи; збагачувати словник образними словами: *жовкне, позіхає вітер, похилились, потомились, догорає*; розвивати емоційність мовлення, слухову чутливість, увагу; формувати образне мислення й поетичний слух;

виховні: виховувати любов і дбайливе ставлення до природи; формувати естетичне сприймання довкілля; спонукати до доброзичливості, споглядання природи (елементи природотерапії).

Обладнання: осінні листочки різних дерев, гербарій, кошик, ілюстрації осіннього саду, зображення айстр і чорнобривців (красольок), аудіозапис «Осінній вітер», конверт із загадкою, картки для міні-гри.

Хід заняття

I. Спостереження за природою

Вихователь: Діти, сьогодні ми спробуємо відчутися осінь не лише очима, а й серцем. Давайте зробимо кілька спокійних кроків до «нашого осіннього куточка» (*на столі – листя, айстри, гілочки*). Оберіть один листочок, потримайте його в долоні. Послухайте, як тихо шелестить. Якого він кольору? Теплий він чи холодний? *Пауза кілька секунд*. Почуємо, як шепотить вітер. (*Короткий аудіозапис.*)

Міні-бесіда:

- Які зміни ви помітили на вулиці цієї осені?
- Які кольори переважають?
- Що відбувається з квітами, травою, деревами?

Вихователь: Осінь – тиха, спокійна, замислена. Саме такою її описують поети. І сьогодні ми познайомимось з осіннім віршем.

II. Художнє слово. Вірш К. Перелісної «Осінь». Вихователь виразно вірш. (*Пауза – діти налаштовуються на обговорення.*)

III. Бесіда за змістом поезії:

1. Яке листя описує поетеса?

2. Що з ним відбувається восени?
3. Як поводить ся вітер у цьому вірші?
4. Чому він «позіхає»? Що це може означати?
5. Які квіти згадані у вірші?
6. Чому айстри ніби «потомились»?
7. Чому красольки «в'ялі» й «до землі припали»?

Мовленнєво-розвивальні запитання

8. Який настрій має цей вірш – веселий, спокійний, сумний?
9. На що схоже жовте листячко, коли падає?
10. Чому квіти восени втрачають силу?
11. Як би ви описали осінь одним реченням?

Образні вислови та їх тлумачення:

- *Вітер позіхає* – він м'який, легкий, не сильний.
- *Айстри похилились* – поникли, втратили свіжість.
- *Вогник догора* – квітка вже майже відцвіла.

IV. Інтегрована частина. Розвиток мовлення + природа.

1. Вправа «Осінні кольори».

Діти описують листочки:

- Знайди найяскравіший.
- Якого кольору?
- На що схожий його край?
- Вигадай прикметники: *золотий, рудий, плямистий, мережаний*.

2. Дидактична гра «Від кого листочок?»

На столі – листя дуба, клена, берези.

Діти визначають, кому яке належить.

Потім складають коротке речення:

«Це листочок дуба. Він... (жовтий, міцний, хвилястий)».

3. Вправа «Прокинувся вітерець» (елемент природотерапії).

Діти роблять легкі дихальні та рухові вправи:

- піднімають листочок на долоні, дмуть – «вітерець колише листок»;
- легкі плавні рухи руками – «вітер збирає листя в купу».

Це заспокоює, налаштовує на емоційний контакт із природою.

4. Міні-творча робота «Яку казку шепоче листочок?»

Діти завершують початі фрази:

- «Листочок мені розповів, що осінь...».
- «Айстри шепочуть, що їм хочеться...»
- «Красольки ніби кажуть нам...»

(Формування зв'язного мовлення.)

V. Підсумок заняття. Рефлексія

Вихователь: Діти, з чого починається осінь у природі? Який момент заняття запам'ятався вам найбільше? Який настрій у вірші? Чому? Чи змінилося ваше ставлення до осені після сьогоднішньої зустрічі з природою?

Так, діти, осінь – це час спокою, тиші, лагідного сонця та повільних змін у природі. Поезія допомагає побачити осінь серцем, а природа – відчувати її всіма відчуттями.

VI. Завершальна природотерапевтична хвилинка. Діти стають у коло.

Вихователь: уявіть, що листочок торкається вашої долоньки. Він м'який, теплий, золотий. Подякуйте осені за красу, яку вона дарує (*діти легенько кладуть листочки в кошик - «дарунок осені»*).

Робота з дітьми на другому етапі спрямовувалась на стимулювання активної мовленнєвої взаємодії дітей під час діяльності з природними об'єктами або безпосередньо у природному середовищі, розвиток уміння виражати думки, почуття, враження, емоції через слово. Насамперед використовували засіб природотерапії – ландшафтотерапію.

Для дітей організовувалися прогулянки до парку, квітника, на майданчик. Діти спостерігали за змінами у природі, збирали природні матеріали (листя,

жолуді, каштани, гілочки), аналізували побачене природне довкілля, вступали в мовленнєву взаємодію – з однолітками, дорослими, уявними природними персонажами. Наприклад, прогулянка в парк «Золотий листопад». Діти разом із вихователем зупиняються під деревом, розглядають листя, торкаються його, нюхають, слухають шелест. Кожна дитина називає колір листя, на дотик перевіряє його стан, складає коротке речення:

- Листок шершавий, жовтий, трішки хрустить.
- Цей – гладенький, а цей – шершавий і трішки мокрий.

Діти називають колір листя, створюють образні фрази:

- Дерево вдягло золоту шубу.
- Під ногами килим із вогняного листя.
- Жовте листя падає, наче сонце засинає.

Діти виконують колективне творче завдання: складають розповідь «Що мені розповіло дерево?» Наприклад, дитячі висловлювання:

- Дерево сказало мені, що воно сумує за літом.
- А мені воно прошепотіло, що любить осінній дощ.
- Дерево розповіло, як воно танцює з вітром.

Отже, ландшафтотерапія сприяла формуванню зв'язного мовлення через спостереження, відчуття, асоціації; розвитку образного, емоційно насиченого мовлення; розширенню словникового запасу; виробленню навичок власного висловлювання, формування мовленнєвої ініціативи.

З метою формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом кінезіотерапії і тактильної терапії проводилися ігри-драматизації на природі, використовуючи прийом моделювання діалогу з вигадуванням віршів, загадок. Наприклад, гра «Як вітер посварився з деревом».

Хід гри

Діти розігрують мінісценку: одні зображують вітер, інші – дерево, квітку, траву. Вигадують репліки:

- Вітер: «Я хочу погратись!»
- Дерево: «Не зривай мого листя, мені холодно!»

Вихованці торкаються кори дерева, моху, трави і описують свої відчуття:

– Кора шорстка і тепла.

– Мох м'який, мов подушка.

Природотерапію застосовували під час колективного створення композицій із природного матеріалу. При цьому використовували прийом словесного опису створеного, вигадування назви, віршика. Наприклад, створення композиції «Осінній килим» із листя.

Діти створювали аплікацію на тканині з листя, гілочок, трави. Обговорювали, які кольори переважають, з чого зроблені фігурки, складали колективну розповідь:

«У нашому осінньому лісі живе килим із жовтого листя. Щоранку він слухає шепіт вітру. Килим усміхається, коли на ньому граються зайченята – їм так м'яко й затишно, що вони стрибають і сміються.

До обіду на килим приходить їжачок. Він ховає в ньому жолуді.

А ще килим любить, коли над ним пролітає листяна хмара – то дерева кидають йому вітання з висоти. Іноді на нього тихенько сідає осінній дощик, мов на подушку, і килим починає шелестіти від задоволення: – «Це моя пісенька», – каже він.

Увечері приходить лісовий художник. Він розкладає на килимі листочки, гілочки, фарбує його в нові кольори: золотий, помаранчевий, багряний.

А вночі килим засинає, прикритий зоряною ковдрою, і бачить сни – про весну, коли знову прокинеться, але вже в новому вбранні».

Засіб звукотерапії використовувався під час дослідницьких мінізанять (Додаток В) просто неба, як-от на тему «Про що співає струмок?»

Діти слухали запис дзюрчання води. Педагог ставить запитання:

– Що було б, якби струмок міг говорити?

Діти складали розповіді:

– Струмок сказав мені, що вночі йому сняться сріблясті рибки.

– Він сміється, коли грає з камінцями.

Формуванню мовленнєвої особистості вихованців засобом природотерапії сприяло малювання на піску або землі природними матеріалами. Так, наприклад, діти малювали на тему «Осінь» за допомогою паличок, жолудів, каштанів, листя фігури, узорі. Вихователь використовував прийом словесного супроводження дії, вигадкування історії за зображенням. Діти висловлювалися:

– Я намалював вітер – він крутиться, як спіраль.

– Це мій будиночок із гілочок для їжачка.

Складали короткі історії за малюнком.

Такий засіб природотерапії як тактильна взаємодія з метою формування мовленнєвої особистості дітей використовувався в тактильних іграх, як-от «Доторкнись і скажи» (додаток Г). Ці ігри забезпечують творчу, емоційну, образну і сенсорно-насичену взаємодію дитини із природою, що стимулює розвиток мовлення як засобу пізнання, спілкування та емоційного самовираження.

Гра «Доторкнись і скажи»

Мета: розвиток описового мовлення, активізація прикметникового словника, формування вміння будувати речення-припущення.

Матеріал: шишки, горіхи, мох, кора, жолуді, камінці, листя, пісок, гілочки.

Хід гри

Діти із зав'язаними очима дістають з мішечка шишку, жолудь, горішок, камінчик, мох, листок. Описують предмети:

– «Він круглий, гладкий, твердий – це камінчик».

– «Це щось пухнасте і трішки вологе – може, мох?»

Відповідають на запитання: – «А який настрій у цього предмета?»

Тактильні ігри створюють емоційно-позитивний досвід спілкування із природою, активізують мовлення через дотик, емоції, образи, що є надзвичайно важливим на шляху до становлення мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти.

Застосування запитань як стимулів до мовлення мало на меті розвиток мовленнєвої творчості дітей – уміння створювати розповіді, вірші, загадки на основі уяви та емоційного досвіду; формування зв'язного мовлення – в усній формі діти вчилися висловлювати думки послідовно, логічно, образно; активізацію мовленнєвої ініціативи – діти самі починали діалог, ставили питання, формулювали відповіді; формування емоційного зв'язку із природою – дитина не просто спостерігала, а «співпереживала» явищам, відчуючи себе частиною природного світу.

Приклади запитань:

– «Що було б, якби дерево могло ходити?» (відповідаючи на це запитання, діти вигадують фантастичні подорожі дерев, їхні пригоди, діалоги з іншими рослинами).

– «Про що мріє квітка вночі?» (у відповідях вихованців з'являються поетичні образи снів, зірок, ароматів, казкових друзів квітки).

– «Чого боїться дощ?» (діти придумують історії, в яких дощ є героєм зі своїми почуттями).

– «Чим пахне ранок у лісі?» (діти описували аромати, емоційні асоціації (запах м'яти, грибів, роси).

Як засвідчив досвід роботи, застосування на другому етапі експериментальної роботи таких запитань сприяло поглибленню емоційного ставлення до природи, розвитку уяви, мислення, активного словника за відповідною темою; формуванню мовленнєвого самовираження, готувало до створення дітьми власних мовленнєвих продуктів – розповідей, загадок, міні віршів.

На другому етапі розробленої експериментальної модуді реалізовувалася така педагогічна умова, як «організація мовленнєво активної діяльності дітей у процесі безпосередньої взаємодії із природним середовищем».

Отже, другий етап формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти, реалізований засобами природотерапії, продемонстрував ефективність інтеграції мовленнєвої діяльності із природним

середовищем. Акцент було зроблено на стимулюванні активної мовленнєвої взаємодії дітей у процесі різних форм діяльності на природі або із природними об'єктами, що сприяло розвитку зв'язного, образного та емоційно насиченого мовлення та самовираження дитини старшого дошкільного віку.

Метою третього, *узагальнювально-творчого*, етапу формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії виступило закріплення отриманих знань та навичок, стимулювання самостійної мовленнєвої творчості дітей. На третьому етапі робота спрямовувалась на: створення дітьми власних творчо-мовленнєвих висловлювань (казок, віршів, вигаданих історій тощо) про природу; участь у творчих проєктах, театралізаціях, виставках; мовленнєву рефлексію пережитих вражень у процесі споглядання за природними явищами та об'єктами.

Форми і методи роботи з дітьми на цьому етапі включали засоби природотерапії, зокрема: мовленнєві творчі заняття на природі, підготовка до екологічних свят та театралізованих дійств, проєктна діяльність з елементами дослідництва (наприклад, «Моя улюблена рослина»), презентації власних висловлювань, казок, описів природи, створених дітьми. Заняття відбувалися як у приміщенні, так і на природі, щоб максимально розкрити образну, емоційну та смислову сторону мовлення.

На третьому етапі застосовувалися такі прийоми роботи, як-от:

- складання казок, оповідань, віршів про природу на основі власного досвіду;
- створення описових монологів за результатами спостережень («Що побачив сьогодні на майданчику?», «Ранок у парку»);
- участь у виставках, мініпрезентаціях та природничо-мовленнєвих проєктах («Дерева мого двору», «Мандрівка з дощиком»);
- організація мовленнєвих діалогів, де діти виступають як «екскурсоводи», «дослідники», «винахідники природи».

У роботі з дітьми на третьому етапі продовжували використовувати такі засоби природотерапії:

- арт-природотерапія – створення сюжетних композицій із природного матеріалу з подальшим мовленнєвим супроводом (опис, пояснення, розповідь);
- ландшафтотерапія – словесне відображення особистих вражень від різних природних локацій (ліс, луг, ставок);
- музикотерапія в поєднанні із природними звуками – створення віршів та оповідань під звуки природи;
- пісочна терапія – використання пісочниці для моделювання природних ситуацій з подальшим їх мовленнєвим описом;
- родинна природотерапія – залучення батьків до підготовки родинних розповідей, презентацій виробів із природного матеріалу;
- ароматерапія: «Запашна казка»: діти складали оповідання або казку про рослину із приємним ароматом. Наприклад,

Казка «Пригоди Лавандової Феї»

Жила-була в одному маленькому квітковому садочку Лавандова Фея. Вона була така ніжна й фіолетова, що кожен, хто проходив повз, зупинявся й усміхався. Її головний скарб – це чарівний аромат, який міг заспокоїти навіть найсумнішого зайчика чи найсердитішого їжачка.

Одного літнього дня до саду прилетіла маленька пташка. Вона тремтіла від страху – на неї насувалася темна грозова хмара. – Не бійся, я тобі допоможу, – сказала Фея і легенько доторкнулася до пташки своїм фіолетовим крильцем.

Відразу довкола розлився приємний запах лаванди. Пташка відчула тепло в серці, перестала боятися та сміливо полетіла додому.

Відтоді всі мешканці саду знали: якщо сумно чи страшно – треба просто прийти до Лавандової Феї, глибоко вдихнути її аромат, і серце наповниться спокоєм та радістю.

На третьому етапі діти займалися мовленнєвою творчістю на основі набутого досвіду: самостійно створювали казки, оповідання, вірші про природу, використовуючи образи, з якими вже були знайомі з попередніх етапів; описові

монологи за темами: «Що мені розповів вітер?», «Осінній ранок у моєму дворі», «Казка про горішок». Наприклад, віршик дитини (Злата С.):

Осінній вітер прилетів,
Листочки жовті розгубив.
Дерева співали казки
Про сонце, дощ і дні легкі.

Зауважимо, що на цьому етапі до роботи залучалися батьки, їм пропонувалося разом із дітьми переглянути пізнавальні відео-фільми про природу, явища природи тощо, обговорити з дітьми; погуляти в парку, поспостерігати за природними змінами взимку, весною, влітку; попросити дитину поділитися своїми відчуттями. Пропонували організовувати ігри, де діти мають збирати природні матеріали (шишки, гілочки, листя) і використовувати їх для створення своїх образів. Наприклад, можна створити гру, де дітям потрібно знайти певні предмети, описати їх (їх колір, форму, розмір) і розповісти, що вони можуть з ними зробити. Це допомагає дітям розвивати навички опису, порівняння та розширення словникового запасу.

Під час занять або прогулянок можна організувати розповіді про тварин, рослини або природні явища. Наприклад, дитина може розповісти, як виглядає її улюблена тварина, де вона живе, що їсть і що робить. Це допомагає дітям формулювати цілісні речення, розвивати вміння складати історії та виражати свої думки. Під час прогулянок на природі (ліс, парк, садок) батьки можуть організувати спеціальні завдання для дітей, наприклад:

- спостереження за природою (дерева, квіти, тварини, птахи) та складання описів того, що вони побачили;
- питання до дітей: «Що ти бачиш на дереві?», «Якого кольору квіти?», «Як ти думаєш, де сплять птахи?».

Такий досвід допомагає дитині збагатити словниковий запас, розвивати спостережливість, пам'ять, увагу, формувати здатність виражати свої думки послідовно й логічно.

Проілюструємо прикладами описових розповідей дітей старшого дошкільного віку на основі власного досвіду:

«Осінній ранок у моєму дворі» (Анастасія В.):

«Вранці я вийшла у двір. Було тихо-тихо. Листя лежало на землі – жовте, червоне, коричневе. Деревата стояли спокійно, ніби заснули. А на траві блищали маленькі крапельки – це роса. Я вдихнула повітря – воно було прохолодне й пахло осінню. Мені стало радісно від цього».

«Зимова казка» (Матвій Б.):

«Коли я прокинувся в неділю, то побачив, що на вулиці снігу багато. Ми поснідали, і разом із батьками вийшли погуляти. У парку було так красиво, все навколо блищало, начебто хтось білий килим розстелив на землі. А дерева стояли притрушені снігом, як у шубці. Діти бігали щасливі, сміялися, каталися на санчатах, ліпили сніговичків. І я разом з батьками зліпив цілу снігову родину – татка, матусю і двох синочків – сніговичків. Це так було весело і на душі приємно».

Використання родинної природотерапії полягало в залученні батьків для створення спільних презентацій, розповідей, казок, виробів із природного матеріалу. У закладі організовували родинні виставки «Природа і я», де діти презентували творчість своєї родини. Приклад спільної історії (Марія Є.):

«Це мій будиночок із гілочок. Я і мама його зробили. Тут живе мишеня Міша. Йому не страшно восени, бо він має горішки і теплу ковдру з листя».

На третьому етапі також для дітей організовували мовленнєво-природничі міні-проекти, де дитина виступала не лише як спостерігач, а як дослідник, автор на теми: «Моя улюблена рослина» (спостереження, догляд, опис, презентація); «Дерева мого двору» (екскурсія, збір інформації, розповідь); «Мандрівка з дощиком» (вигадаана історія із природними персонажами). Наприклад, розповідь дитини (Тимур В.):

«Мій проєкт про клен. У нього листя, як долоньки. Восени воно стає червоним і жовтим. Я зібрав його листочки і зробив гербарій. А ще я дізнався, що клен може бути цукровим!»

Такі мовленнєво-природничі проєкти сприяли формуванню в дитини стійкого інтересу до мовлення. Діти охоче говорили про те, що їх цікавить, що вони дослідили самостійно. Їхня мова стає змістовною, емоційною, виразною, адже йшлося не про абстрактні теми, а про те, що вони бачили, робили, відчували.

Також діти брали участь в екологічних святах, як-от «Свято осені», «День дерева». Вони розігрували сценки, міні вистави, де виступали в ролі природних явищ: дощика, сонечка, вітру, квітки; практикували виразне читання, драматизацію. Наприклад:

Діти розігрували сценку «Як луг засумував без сонця»:

– Сонце: «Я сховалося за хмаринкою – відпочити хочу!»

– Квіти: «Сонечко, повертайся! Ми сумуємо!»

– Сонце: «Добре, ще трішки посвічу вам і піду на захід».

– Квіти: Наші пелюстки вже скоро закриються. Діти інтонували, змінювали голос, супроводжували рухами.

Отже, участь дітей в екологічних святах сприяло розвитку емоційно забарвленого мовлення, розвивало виразне мовлення, ініціативність і впевненість. Природні образи, звуки, кольори, аромати – усе це впливало на емоційний стан дитини, створювало атмосферу натхнення. У таких умовах дитина легше включалася в мовленнєву діяльність; передавала враження словом; проживала природні явища через роль, гру. Так, дитина в ролі дощика не просто говорить, а «стає дощиком», переживаючи це образно й мовленнєво.

На третьому етапі було використано засіб ландшафтотерапії. Діти словесно передавали враження від перебування у природних локаціях – парку, біля річки, лісу. Використовували вправи «Розповідь від імені природи», «Що мені розповів ставок?»

Музикотерапію використовували в поєднанні з природними звуками. Під час прослуховування записів звуків природи (шуму дощу, шелесту листя, співу птахів) діти створювали вірші або короткі розповіді.

У пісочниці діти моделювали природні сцени (ліс, море, парк), а потім їх описували, вигадували історії, виконуючи вправу «Збудуй і розкажи» (пісочна терапія).

Мовленнєва творчість спонукала випускників закладу дошкільної освіти самостійно будувати логічні висловлювання, формувати послідовність подій, використовувати образні вислови й емоційно забарвлену лексику, виражати свої думки в усній формі з опорою на природні враження. Проілюструємо прикладом казки, складеної Іриною К.:

«Казка про горішок». Маленький горішок жив на дереві – високо-високо. Він мріяв побачити землю. Одного разу дмухнув вітер, горішок упав і покотився. Скільки цікавого він побачив! І різні квіточки, і родину їжачків, і сунічок-сестричок і ще багато всього. Але потім він спіткнувся об зміючку, яка почала на нього шипіти сердито. Горішок злякався дуже. Але його знайшла білочка. Вона взяла його до себе в дупло. Там було тепло й затишно. Горішок зрадів – тепер у нього є дім і подруга!».

На третьому етапі реалізовувалася педагогічна умова «стимулювання мовленнєвої творчості дітей через організацію різноманітних форм самовираження в природному середовищі за участі педагогів і батьків».

Отже, третій етап забезпечив усвідомлене застосування мовлення як засобу самовираження, поглибив інтерес до природи, розвинув мовленнєво-творчі здібності дитини і підготував випускника закладу дошкільної освіти до подальшого мовленнєвого розвитку у шкільному середовищі. Діти вільно і творчо висловлювалися на теми, пов'язані з природою; виявляли самостійність у мовленні, створювали власні розповіді, вірші, казки; демонстрували емоційно-ціннісне ставлення до природи, здатність її описувати, переживати. Природотерапія в мовленнєвому розвитку – це джерело натхнення, емоційного забарвлення та змісту дитячих висловлювань. Експериментальна робота підтвердила, що засоби природотерапії створюють сприятливе середовище, в якому дитина природно, вільно й охоче творить словом, розвиваючи себе як мовленнєву особистість.

Використання природотерапії сприяє розвитку мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти через багатство емоційних та когнітивних стимулів, які діти отримують через взаємодію з природою. Це не лише допомагає збільшити словниковий запас, а й покращує вміння спостерігати, аналізувати та описувати навколишній світ, що є важливим компонентом мовленнєвого розвитку, а також впливає на загальний емоційно-психологічний стан дитини, забезпечуючи тим самим комфорт і впевненість у спілкуванні з дітьми й дорослими.

2.3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти на прикінцевому етапі

Прикінцевий експериментальний зріз був спрямований на виявлення змін у рівнях сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти. З цією метою дітям було запропоновано завдання аналогічні констатувальному етапу.

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «лексико-граматичний» подано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «лексико-граматичний» на прикінцевому етапі

Група	Бали			Сер. ариф., %		
	3	2	1			
Експериментальна	12	6	2	60%	30%	10%
Контрольна	9	7	4	45%	35%	20%

Після проведення серії діагностувальних завдань за критерієм «лексико-граматичний» було оцінено правильне використання дітьми граматичних форм – узгодження слів за родом, числом, відмінком; правильне вживання часів,

прийменників; словниковий запас відповідно до вікової норми – вживання точних слів для вираження думок, наявність тематичних груп слів.

Як видно з таблиці, дітей, які отримали 3 бали, виявилось вже 12 осіб (60%) в експериментальній групі і 9 (45%) – у контрольній. Ці діти граматично правильно узгоджували слова за родом, числом, відмінком, коректно вживали часові форми дієслів, продемонстрували різноманітний і точний словниковий запас. Приклади відповідей: Софія Л., 6 р. 1 міс.:

– «Це велике, червоне яблуко. Воно дуже смачне. Учора я його з'їла, а завтра мама дасть ще одне. Я люблю яблука. Мені подобаються дерева з яблуками, а коли вони ще різних смаків, то я радію від цього».

Артем Ш., 6 р. 8 міс.: «Кошенята маленькі, пухнасті, веселі. Вони граються з клубком ниток. Мені подобається за ними спостерігати, особливо, коли вони бавляться один з одним. А ще я люблю дивитися, як вони забираються на дерева. Поки маленькі, то в них це не дуже добре виходить. Вони один одного штовхають і це кумедно».

Настя В., 6 р. 1 міс.: «Ця квітка дуже гарна. Вона якась таємнича. Коли на неї дивишся, то на обличчі виникає усмішка. Бо ця красива квітка приносить радість. Завтра візьму її на майданчик».

Каріна Б.: «Цей великий собака дуже добрий. Це видно по його очам. Хоча через те, що він такий великий, люди злякано дивляться на нього. Але такі собаки дуже цінують дружбу із своїм господарем. Вони віддано йому служать. Я дуже люблю собак. Якби в мене був такий пес, я з ним залюбки ходила на прогулянку, а він би був мені охоронцем».

2 бали одержали 6 дітей (30%) експериментальної і 7 (35%) контрольної груп. Ці діти переважно будують правильні речення, але можуть допускати окремі граматичні помилки (особливо в узгодженні слів або вживанні часів). Словниковий запас достатній, однак менш варіативний. Наприклад: Олег С., 6 р. 10 міс.: «Це яблуко червоне. Воно солодке. Я їв його вчора».

Ірина К., 6 р. 9 міс.: «Іграшки цікаві. Моя сестра грає з ним».

Влад Д., 6 р. 11 міс.: «Собака великий. Він бігає. Завтра буде бігав ще».

В експериментальній групі кількість дітей, які отримали 1 бал, зменшилася з 9 до 2 осіб (становить 10%) від загальної кількості дітей. У контрольній групі цей показник також суттєво зменшився (з 7 до 4 дітей) і склав 20%. У цих дітей спостерігаються постійні труднощі з узгодженням слів, неправильне вживання прийменників і часових форм, обмежений словниковий запас, часто – неповні або граматично неправильні речення. Ці діти не проявляють ініціативи; їхні відповіді короткі, односкладові або взагалі відсутні; вони не підтримують діалог, уникають спілкування.

Отже, аналіз результатів прикінцевого зрізу за критерієм «лексико-граматичний» засвідчив, що в дітей експериментальної групи спостерігається позитивна динаміка в лексико-граматичній правильності мовлення порівняно з контрольною групою. Високого рівня досягли 60% дітей експериментальної групи проти 45% у контрольній. Це свідчить про те, що більшість вихованців експериментальної групи змогли граматично правильно будувати речення, узгоджувати слова за родом, числом, відмінком, доречно вживати часові форми дієслів і мали достатній, активний словниковий запас.

Середній рівень продемонстрували 30% дітей експериментальної та 35% контрольної груп. Ці діти виявили загальну граматичну компетентність, хоча допускали окремі помилки в мовленні. Їхнє мовлення було менш варіативним, але відповідало віковим нормам.

Низький рівень зафіксовано лише у 10% дітей експериментальної групи, що є суттєвим зменшенням порівняно з констатувальним етапом (було 9 дітей). У контрольній групі цей показник залишився вищим – 20%, хоча також зменшився. Діти цієї категорії мали обмежений словник, труднощі з побудовою фраз, часто не проявляли ініціативи у мовленнєвій взаємодії.

Після завершення роботи з упровадження моделі формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерпаїї, вони стали більш активними у спілкуванні, виявляли ініціативу в діалозі, вільніше й точніше висловлювали власні думки, граматично правильно будували речення, використовували багатий, тематично

різноманітний словниковий запас, що свідчить про позитивну динаміку у формуванні мовленнєвої особистості старших дошкільників.

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «комунікативно-творчий» подано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «комунікативно-творчий» на прикінцевому етапі

Група	Бали			<i>Сер. ариф.,</i>		
	3	2	1	%		
Експериментальна	10	8	2	50%	40%	10%
Контрольна	6	10	4	30%	50%	20%

Як видно з таблиці, за критерієм «комунікативна компетентність», дітей, які отримали 3 бали виявилось вже 10 осіб (50%) в експериментальній групі і 6 (30%) – у контрольній. Ці діти вільно вступають у діалог; ставлять змістовні запитання; відповідають логічно, повними реченнями; дотримуються черговості реплік; виражають емоції, діляться думками, мріями, переживаннями. Наприклад, Софія Л. на запитання «Що відбувається на картинці?» відповіла: «Діти на відпочинку в осінньому парку. Все навколо красиве – і дерева, і кущі всі стоять в золоті, бо прийшла осінь чарівниця і розфарбувала листя в жовто-червоний колір. Дітям це дуже подобається, вони спострігають за цією красою. Я б теж хотіла бути з ними, бо люблю осінь, а ще люблю робити віночок із листя».

Артем Ш.: «Я дуже люблю зоопарк. І ми часто з батьками відвідуємо його. Мені подобається наш миколаївський зоопарк. У ньому все гарно розташовано і красиво. Весною ми з матусею ходимо, щоб подивитися на перші весняні квітки. Дивишся на них і аж душа радіє, як говорить моя мама. І тварин багато в нашому зоопарку. Я так радів, коли нарешті з'явилася жирафа, трохи кумедна. Було б цікаво побачити, як вона спить вночі. А ще я люблю мавпочок

як вони бавляться. Я влітку був на морі, там були медузи! Хотілося б, щоб і в зоопарку були морські медузи. Але їм, мабуть, буде погано».

Як бачимо, висловлювання дітей емоційне, зв'язне, активне, містить власний досвід.

Настя В., фантазуючи, сказала: «Якби я була єдинорогом, я жила б у веселковому лісі. Я б лікувала сумних дітей – просто торкнулася б рогом, і їм би ставало радісно. Це завжди треба робити добро – щоб люди були щасливими й радісними».

Отже, порівняно з констатувальним етапом, в експериментальній групі кількість дітей з високим рівнем зросла вдвічі (з 4 до 10 осіб). Це свідчить про ефективність цілеспрямованої педагогічної роботи з використання засобів природотерапії в навчально-пізнавальній діяльності дітей передшкільного віку.

2 бали одержали 8 дітей (40%) експериментальної і 10 (50%) контрольної груп. Кількість дітей із середнім рівнем в експериментальній групі залишилася без змін, що свідчить про збереження певних комунікативних навичок, але без значного зростання ініціативності або емоційної виразності у мовленнєво-творчому самовираженні дитини. У контрольній групі більшість дітей демонстрували саме середній рівень, що вказує на типовий рівень мовленнєвого розвитку без цілеспрямованого впливу. Ці діти іноді потребували уточнювальних запитань; можуть втрачати логіку; емоційність у висловлюваннях помірна. Наприклад: Ірина К.: «Я Іра. Люблю морозиво і гратися з лялькою. Мрію про щеня. Мені весело, коли мама читає казки. Сумно, коли падаю». Висловлювання просте, потребує уточнень для розгортання повного змісту.

Влад Д., фантазуючи: «Я був би тигром. Бо він сильний і швидкий. Мені подобаються тигри. Я б ловив м'ячики в джунглях». Максим Г.: «Це камінець. Він живе в морі. І загубився. Всі залишились на глибині, а він на березі. Тепер йому сумно».

В експериментальній групі кількість дітей із низьким рівнем зменшилася вчетверо (з 8 до 2) – 10%, що є позитивною динамікою. У контрольній групі

цей показник теж зменшився, але не так суттєво (з 6 до 4 дітей) і склав 20%. Ці діти не проявляють ініціативи; їхні відповіді короткі, односкладові або взагалі відсутні; вони не підтримують діалог, уникають спілкування, їхнє фантазування обмежене або відсутнє.

Отже, отримані після проведення роботи результати підтверджують ефективність педагогічного впливу в експериментальній групі. Суттєве зростання високого рівня свідчить про успішність реалізованої методики розвитку мовленнєвої особистості, кількісні результати рівнів сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобом природотерапії подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Рівні сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу
дошкільної освіти засобом природотерапії
на прикінцевому етапі дослідження**

<i>Групи</i>	<i>Рівні, %</i>		
	<i>Достатній</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
ЕГ	55	35	10
КГ	35	45	20

Як видно з таблиці, достатнього рівня сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти досягло 55 % дітей експериментальної групи та 35 % контрольної. Середній рівень склав 35 % і 45 % дітей експериментальної і контрольної груп відповідно. Дітей з низьким рівнем сформованості мовленнєвої особистості в експериментальній групі було 10 %, у контрольній групі 20 %.

Дані контрольного етапу підтвердили ефективність роботи, намітилася позитивна динаміка формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобом природотерапії.

Висновки з розділу 2

Експериментальне дослідження спрямоване на визначення рівнів сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобом природотерапії включає впровадження спеціально організованих занять, що базуються на взаємодії дітей з природним середовищем: проведення мовленнєвих ігор та спостережень на природі; складання описових, творчих розповідей за реальними природними об'єктами та явищами; використання елементів екологічних казок; залучення дітей до діалогів під час прогулянок, дослідницьких спостережень та догляду за рослинами й тваринами; створення природних сюжетів у театралізованій діяльності, що стимулює розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи та збагачує мовлення дитини.

Метою констатувального етапу дослідження було визначити рівень сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти шляхом виконання діагностувальних завдань. Відповідно до мети констатувального етапу дослідження було визначено критерії, показники та рівні сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти.

На констатувальному етапі дослідження було отримано такі результати: лише 25 % дітей експериментальної та 20 % дітей контрольної груп досягли достатнього рівня. 35 % дітей експериментальної та 45 % – контрольної груп показали середній рівень сформованості мовленнєвої особистості. 40% вихованців в експериментальній та 35 % – в контрольній групах знаходились на низькому рівні.

Було започатковано формувальний етап дослідження, на якому реалізовувалась розроблена модель формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії. Формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти відбувалося у три етапи: орієнтаційно-мотиваційний, практично-діяльнісний, узагальнювально-творчий, кожен з яких мав свою мету, форми, методи та

прийоми. Відповідно до кожного етапу були застосовані педагогічні умови формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії, а саме: формування позитивного емоційного ставлення до природи як джерела мовленнєвого розвитку; організація мовленнєво активної діяльності дітей у процесі безпосередньої взаємодії з природним середовищем; стимулювання мовленнєвої творчості дітей через організацію різноманітних форм самовираження в природному середовищі за участі педагогів і батьків.

Прикінцевий етап дослідження засвідчив ефективність розробленої методики. Так, 55 % дітей експериментальної та 35 % дітей контрольної груп досягли достатнього рівня. 35 % дітей експериментальної та 45 % – контрольної груп показали середній рівень сформованості мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти. 10 % дітей в експериментальній групі та 20 % – в контрольній знаходились на низькому рівні.

Отже, результати проведеного дослідження дають підстави говорити про ефективність і доцільність використання природотерапевтичних засобів у підвищенні рівнів сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

Теоретичний пошук проблеми дослідження дозволив визначити мовленнєву особистість дітей старшого дошкільного віку як інтегральну характеристику дитини, яка виявляється у здатності активно, усвідомлено та творчо використовувати мову як засіб спілкування, пізнання, самовираження та взаємодії з навколишнім світом. Дослідження дало змогу визначити, що природотерапія – це цілеспрямоване використання природних чинників (світла, звуків, кольорів, ароматів, води, повітря, рослин, природного середовища загалом) з метою позитивного впливу на фізичний, емоційний, психічний та мовленнєвий розвиток особистості. Природотерапія – це не лише засіб оздоровлення, а й ефективний педагогічний інструмент для розвитку дитини, зокрема її мовленнєвої особистості.

Встановлено, що для ефективного формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти доцільно використовувати природотерапію, яка збагачує словниковий запас, розвиває зв'язне мовлення, активізує емоційно-чуттєве мовлення, розвиває комунікативні навички, формує мовленнєву творчість. Використання природотерапії сприяє розвитку мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти через багатство емоційних та когнітивних стимулів, які діти отримують через взаємодію з природою. Це не лише допомагає збільшити словниковий запас, а й покращує вміння спостерігати, аналізувати та описувати навколишній світ, що є важливим компонентом мовленнєвого розвитку.

На констатувальному етапі визначено такі критерії формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти та їх показники: – комунікативно-творчий (уміння підтримувати діалог; здатність висловлювати власну думку і почуття); – лексико-граматичний (правильне використання граматичних форм; словниковий запас відповідно до вікової норми).

На основі критеріїв і показників дослідження було визначено три рівні сформованості мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти: достатній, середній та низький. За результатами констатувального етапу з'ясувалося, що лише 25 % дітей експериментальної та 20 % дітей контрольної груп досягли достатнього рівня. 35% дітей експериментальної та 45 % – контрольної груп показали середній рівень сформованості мовленнєвої особистості. 40% вихованців в експериментальній та 35 % – в контрольній групах знаходились на низькому рівні.

Педагогічними умовами формування мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти засобами природотерапії визначено: формування позитивного емоційного ставлення до природи як джерела мовленнєвого розвитку; організація мовленнєво активної діяльності дітей у процесі безпосередньої взаємодії з природним середовищем; стимулювання мовленнєвої творчості дітей через організацію різноманітних форм самовираження в природному середовищі за участі педагогів і батьків.

У ході дослідження розроблено та апробовано модель формування мовленнєвої особистості випускників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії, яка передбачала 3 послідовних етапи роботи з дітьми: орієнтаційно-мотиваційний, практично-діяльнісний, узагальнювально-творчий.

Для реалізації мети першого – орієнтаційно-мотиваційного етапу – було використано бесіди про природу, тематичні заняття з використанням наочного природного матеріалу (гербарії, міні-колекції каміння, мушель тощо), читання художніх творів про природу, перегляд і обговорення ілюстрацій, екологічні п'ятихвилинки, прослуховування природних звуків (шум лісу, спів птахів, дзюрчання води). Використані на першому етапі засоби природотерапії, як-от: пейзажна терапія; ароматерапія; терапія звуками природи; кольоротерапія; фітотерапія були спрямовані на формування позитивного емоційного ставлення до природи, що є важливим чинником активізації мовлення.

На другому – практично-діялісному етапі – здійснювалася активна мовленнєва взаємодія дітей у процесі різноманітної діяльності на природі або з

природними об'єктами. Форми і методи роботи з дітьми на цьому етапі включали: мовленнєві ігри на свіжому повітрі, тематичні прогулянки, екскурсії до парку, лісу, квітника, екологічні дослід з природним матеріалом, створення колективних описових оповідей за спостереженнями в природі, заняття у формі дослідницьких лабораторій просто неба, театралізовані ігри з природними персонажами (дерево, вітер, дощ тощо). Усе це поєднувалося із застосуванням засобів природотерапії: ландшафтотерапії, природотерапії, кінезіотерапії, звукотерапії, терапії через тактильну взаємодію з природними об'єктами.

На третьому – узагальнювально-творчому етапі – робота спрямовувалась на створення дітьми власних висловлювань про природу; участь у творчих проєктах, театралізаціях, виставках; мовленнєву рефлексію пережитих вражень; розвиток здатності до образного і виразного мовлення. Форми і методи роботи з дітьми на цьому етапі мовленнєві творчі заняття на природі, підготовка до екологічних свят та театралізованих дійств, проєктна діяльність з елементами дослідництва (наприклад, «Моя улюблена рослина»), презентації власних висловлювань, казок, описів природи, створених дітьми. Заняття відбувалися як у приміщенні, так і на природі, щоб максимально розкрити образну, емоційну та смислову сторону мовлення і включали засоби природотерапії, зокрема: природотерапію, ландшафтотерапію, музикотерапію в поєднанні з природними звуками, пісочну терапію.

Експериментально доведено, що впровадження запропонованої моделі формування мовленнєвої особистості випусників закладу дошкільної освіти засобом природотерапії, позитивно вплинуло на ефективність цього процесу. Кількісні показники дітей в експериментальних групах засвідчили позитивну динаміку рівнів сформованості мовленнєвої особистості випусника закладу дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 19.02.25 р.)
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
3. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
4. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Видання друге, доповн: навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 304 с.
5. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш; за ред. А. М. Богуш. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
6. Богуш А. М. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : навчально-методичний комплект: посібник та предметні картинки / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. Київ : Генеза, 2014. 160 с.
7. Богуш А., Малиновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку : підручник для учнів педагогічних коледжів спеціальності 012 дошкільна освіта. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2021. 336 с.
8. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 304 с.
9. Бордунова А. Ю. Соціальна реабілітація молодших школярів у процесі взаємодії з природою. *Педагогіка в системі гуманітарного знання: матеріали наук.-практ. конф., (18-19 листоп. 2016 р.), м. Хмельницький: ХДПУ, С. 41–44.*

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
11. Вільхова О. Г. Природотерапія як ефективний засіб збереження здоров'я вихователя закладу дошкільної освіти. *Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи : матеріали I Міжнародного науково-практичного форуму* (м. Полтава, 26 вересня 2024 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. С. 179-180.
12. Генеза поняття «особистість» в українській психологічній науці: монографія / [В.В. Турбан, Л.З. Сердюк, В.В. Бушанський, В.В. Москаленко, Ж.М. Маценко та ін.]; за ред. В.В. Турбан. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 178 с.
13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
14. Горошкін І. О. Лінгводидактичні засади формування мовної особистості майбутнього перекладача у процесі навчання української мови : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Ігор Олексійович Горошкін : наук. консультант С.В. Савченко; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Київ, 2017. 22 с.
15. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту : О. В. Огнев'юк; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко [та ін.]; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець. / Мін. осв. і науки України; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
16. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. кол. ; наук. кер. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2016. 160 с.
17. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 324 с.
18. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
19. Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі : зб. наук. праць. Вип. 4. / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава: ФОП Цьома С.П., 2020. 210 с.

20. Залізняк А. Методичні поради Василя Сухомлинського щодо використання природи у навчанні дітей рідному мовленню. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/> (дата звернення: 22.03.25 р.)
21. Енциклопедія освіти / Національна академія педагогічних наук України; [гол. ред. В.Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
22. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2023. 210 с.
23. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку : монографія. Київ : Фенікс, 2008. 497с.
24. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» . Тернопіль : Мандрівець, 2023. 210 с.
25. Колток Л., Чапля М. Технології природотерапії як засоби корекції здоров'я молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 11. 2015. С. 267-271.
26. Кравченко О. О. Природотерапія як інноваційна технологія реабілітації дітей та молоді з ООП в умовах інклюзивного туризму. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота» 2020. Вип. 2 (47). С. 73-78.
27. Лисенко Н. Еко-око : дошкільник пізнає світ природи : навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2015. 352 с.
28. Малишевська І. А. Природотерапія у роботі з учнями з особливими потребами : навчально-методичний посібник для вчителів і студентів. Умань : Алмі, 2009. 162 с.
29. Малишевська І. А. Методика використання природотерапії як технології корекції здоров'я учнів початкової школи: монографія. Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. 162 с.
30. Малишевська І. А. Методика використання природо терапевтичних засобів у професійній підготовці майбутнього вчителя : метод. рекомендації. Умань : Алмі, 2010. 47 с.

31. Мамчур Л. Розвиток мовної особистості у контексті сучасної шкільної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2013. Вип. 2. С. 291-298.
32. Матеріали I Міжнародного науково-практичного форуму «Основні цілі стратегії сталого розвитку : проблеми та перспективи», (м. Полтава, 26 вересня 2024 р.)
33. Методичні рекомендації до оновленого Базового компонента дошкільної освіти. / М-во освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf> (дата звернення 21.07.2025).
34. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. ред. Г. В. Беленька, О. А. Половіна, І. В. Кондратець. К. : ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 568 с.
35. Моніторинг досягнень дітей дошкільного віку згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти : методичний посібник / за заг. ред. Т. В. Киричук, О. М. Кулик, Н. М. Шаповал. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 272 с.
36. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
37. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
38. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії : (словник-довідник філолога) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини ; укл. І. І. Коломієць. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 272 с.
39. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. Київ: Академвидав, 2008. 432 с.
40. Паласевич І. Особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49. Т. 2. С. 126-131.

41. Паласевич І. Дошкільна лінгводидактика : методичні матеріали до самостійної роботи студентів. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 148 с.
42. Пасічний А. М. Енциклопедичний, ілюстрований тлумачний словник-довідник. Одеса, 2005. 508 с.
43. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2013. 464 с.
44. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education & Care» / В.А. Воронов, К.В. Ковальчук, Н.В. Піканова, О.Д. Рейпольська, С.О. Сисоєва, К.Ю. Станкевич. Київ: ФОП В.Б. Ференець, 2021. 130 с.
45. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль, 2017. 256 с.
46. «Про дошкільну освіту» Закон України від 06.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n712> (дата звернення: 01.08.25 р.).
47. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.
48. Психологічні координати розвитку особистості: реалії і перспективи : зб. наук. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. до 110-річчя Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 30-31 травня 2024 р. Полтава : Астроя, 2024.
49. Руденко Ю. Мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку засобами проектної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Вип. 47. 2022. Т. 4. С. 179-183. URL: <https://surl.li/jldezi> (дата звернення : 26.03.25 р.).
50. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. : О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.

51. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб. // Укладач О.Є. Антонова. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.
52. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб./ кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
53. Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.
54. Словник української мови : [в 11 т.] / Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980; Т. 10 : Т-Ф / ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 1979. 658 с.
55. Стежинки у Всесвіт : комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 244 с.
56. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977. 659 с.
57. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. Київ : Рад. школа, 1966. 230 с.
58. Сучасні тенденції підвищення якості освіти: [збірник матеріалів Всеукраїнської науково-педагогічної конференції (м. Київ, 22-23 серпня 2023 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний еколого-натуралістичний центр, Всеукраїнська громадська організація «Спілка освітян України», Інститут проблем виховання НАПН України]. Київ: «НЕНЦ», 2023. 93 с.
59. Трифонова О. С. Методичні засади формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 89-92. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npd_2014_3_25 (дата звернення: 27.02.25 р.).
60. Трифонова О. С. Теоретико-методичні засади формування моленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук :

- 13.00.02 / Олена Сергіївна Трифонова; наук. консультант А. М. Богуш; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2013. 44 с.
61. Трифонова О. С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку: монографія. Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.
 62. Трифонова О. С. Компетентнісний підхід до формування мовно-мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку монографія. Одеса : ТОВ Лерадрук, 2012. 203 с.
 63. Трифонова О. С. Лінгводидактична модель формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN20/12tossdv.pdf> (дата звернення: 26.02.25 р.).
 64. Трифонова О. Формування мовленнєво-творчої особистості дитини старшого дошкільного віку в комунікативно-мовленнєвій діяльності. *Формування творчої особистості у дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності*. монографія / О. С. Трифонова, Т. М. Степанова, Т. А. Лісовська та ін. / За заг. ред. д. пед. н., проф. О. С. Трифонові. 2-ге вид., випр. Миколаїв, Іліон, 2021. 248 с. С. 11–46.
 65. Українське дошкілля : програма виховання та навчання дітей у дошкільних закладах / уклад. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 264 с.
 66. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія. [за заг. редакцією А. Богуш]. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
 67. Фурман А. А. Психологія смислоттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.
 68. Хрестоматія з історії педагогіки: в 2-х томах / за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра пед. наук, професора А. В. Троцько. Харків : ХНАДУ, 2011. 524 с.
 69. Хрестоматія з української педагогіки: навчально-методичний посібник / упоряд. О.С. Березюк, О.М. Власенко; За ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 338 с.

70. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. 640 с.
71. Юрійчук Н. Д. Сучасні підходи до формування мовної особистості учнів ЗЗСО. Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Вип. 200. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. 249 с. URL: <https://surl.li/aezabd> (дата звернення : 24.03.25 р.).
72. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Серія «Запашних казок» (ароматерапія)

Кожна казка побудована навколо однієї ароматної рослини чи природного об'єкта, містить емоційний сюжет, знайомить із новими словами та стимулює мовленнєву активність.

«М'ятна хмаринка»

У зеленому лузі жила М'ятна Хмаринка. Вона була дуже лагідна й завжди приносила прохолоду, коли спека надто докучала квітам. Але одного разу Квіткова Галявина захворіла – всі рослини похнюпилися, ніби втратили сили.

– Що ж робити? – спитав маленький Метелик.

– Я допоможу! – сказала М'ятна Хмаринка і почала кружляти над лугом, розсіюючи свій свіжий, прохолодний аромат м'яти.

Квіти ожили, відкрили пелюстки, а бджоли знову загуділи.

З того часу, коли комусь жарко чи нема сил, він просто просить М'ятну Хмаринку обійняти його своїм ароматом.

Завдання для дітей:

– діти вдихають аромат м'яти (сухі листочки, ефірну олію на ватці);

– виконання вправи: добери прикметники (свіжа, прохолодна, запашна, зелена);

– обговорення: «Коли вам приємно нюхати м'яту? Що ви відчуваєте?»

«Сон соснового лісу»

У лісі жила стара Соснова Шишка, що знала безліч історій. Щовечора вона розповідала казки деревам і птахам. Але одного разу ліс не міг заснути – вітер гойдав гілки, птахи крутилися в гніздах, білки не могли знайти спокій.

– «Пора усім заспокоїтись», – мовила Шишка і відкрила свій аромат. З соснових гілок злетів теплий хвойний запах. Він укритив ліс, як ковдра. Усі позіхнули – навіть сова.

Отже, аромат шишок навчив ліс спати спокійно та солодко.

Завдання для дітей:

- нюхання шишок, визначення запаху: «Який він? Хвойний? Теплий?»;
- мовна гра: «Уяви, що ти шишка. Що б ти розповіла деревам?»;
- малювання шишки + опис кольору, запаху.

«Жасминова королева»

В одному саду жила Жасминова Королева. Її пелюстки були білосніжні, а аромат – такий ніжний, що навіть метелики зупиняли політ, щоб послухати його.

Одного ранку маленька Дівчинка загубилася в саду. Вона засумувала, сіла під кущ і заплакала. Але в повітрі раптом з'явився солодкий, м'який запах жасмину, і дівчинка відчула: все буде добре.

– «Ти не сама», – прошепотів Жасмин. – «Я допоможу тобі знайти дорогу». І дівчинка усміхнулася.

Аромат жасмину – як мамині обійми, завжди поруч, коли страшно чи сумно.

Завдання для дітей:

- демонстрація жасмину (якщо можливо) або аромат на ватці;
- бесіда: «Чому запах квітів може заспокоїти?»;
- гра: «Як пахне ніжність?»

«Чарівне Листя Меліси»

У трав'янистій долині ріс кущик меліси. Його листя пахло лимоном і добротою. Усі тваринки знали: якщо ти посварився з другом – піди до меліси.

Одного дня посварилися Їжачок і Зайчик. Їм було сумно, але ніхто не хотів миритися першим. Тоді вони обидва сіли біля меліси – і відчували приємний лимонний аромат.

- Давай миритися? – мовив Їжачок.
- Давай! – усміхнувся Зайчик.

Отже, меліса допомагає не тільки відпочити, а й помиритися.

Завдання для дітей:

- нюхання меліси, порівняння з лимоном;
- створення власних історій про рослини-помічників;
- вправи: добери синоніми до слова «добрий» (лагідний, дружній, спокійний...).

Додаток Б

Добірка кольорових завдань із використанням природних матеріалів, які сприяють формуванню позитивного емоційного ставлення до природи як джерела мовленнєвої активності (кольоротерапія)

«Кольорове полювання»

Мета: Розвивати вміння спостерігати, знаходити в природі різні кольори, описувати знайдені об'єкти.

Зміст завдання: Діти отримують картки з кольорами (або стрічки) й шукають у природі предмети, які відповідають цим кольорам (червона ягода, зелений листок, жовта квітка тощо).

Мовленнєве продовження:

- Назви, що ти знайшов.
- Опиши, якого воно кольору, форми, запаху.
- Яке почуття викликає цей предмет?

«Кольорові почуття природи»

Мета: Формувати асоціативне мислення, зв'язок між кольором, природою та емоціями.

Зміст завдання: Кожна дитина обирає природний об'єкт (листок, пелюстку, камінець) певного кольору. Педагог запитує:

- Який це колір?
- Які почуття він у тебе викликає?
- Як ти думаєш, що відчуває цей листок/квітка?

Діти можуть описати, якого настрою «листок» або «квітка».

«Кольорові листочки-друзі»

Мета: Розвивати мовленнєве мислення та навички опису.

Зміст завдання: Діти обирають з-поміж опалого листя ті, що найбільше подобаються, і «наділяють» їх характером.

Мовленнєве завдання:

- Як ти назвеш свій листочок?
- Якого він кольору?
- Який у нього характер?
- Що він любить робити в лісі?

(Наприклад: «Це листочок Соня. Він жовтий, лагідний і любить лежати на сонечку»).

«Барвиста казка природи»

Мета: Розвиток зв'язного мовлення, уяви.

Зміст завдання: Діти створюють колаж із кольорових природних матеріалів (пелюсток, листя, гілочок), а потім вигадують казку про кольорову країну, де живуть «Квітка-Блакитка», «Пелюсточка-Смішинка», «Листочок-Мандрівник» тощо.

Мовленнєве завдання:

- Хто живе у твоїй країні?
- Який у неї настрій?
- Що трапилось з її мешканцями?

«Дерево кольорового настрою»

Мета: Формувати зв'язок між кольорами природи та власними емоціями.

Зміст завдання: На великому ватмані намальоване дерево без листя. Діти обирають природні об'єкти певного кольору (сухе листя, травинки, квітки) й приклеюють їх як листочки, пояснюючи свій вибір.

Мовленнєве завдання:

- Який колір ти обрав?
- Чому саме його?
- Що він означає для тебе сьогодні?

«Кольорові скарби природи»

Мета: Збагачення словникового запасу; формування емоційного зв'язку з природою.

Зміст завдання: Діти шукають або вибирають з-поміж заздалегідь зібраних предметів «скарби» різних кольорів (камінчики, насіння, шишки тощо).

Мовленнєве завдання:

- Що це за скарб? Якого він кольору?
- Чому він тобі сподобався?
- Яка його історія? *(Дитина вигадує коротку розповідь.)*

«Природа одягнулася в кольори»

Мета: Розвивати спостережливість та описове мовлення.

Зміст завдання: На прогулянці діти спостерігають за природою й помічають, у що «одягнене» літо/осінь/весна.

Мовленнєве завдання:

- Які кольори має сьогоднішній день?
- У що вбралося дерево? Кущ? Трава?
- Який колір був найтепліший/найрадісніший?

Додаток В

Дослідницькі міні-заняття з використанням звукотерапії

Мета: – розвивати уміння уважно слухати та відтворювати почуті звуки природи у словесній формі;

- формувати навички описового, творчого та емоційно-образного мовлення;
- збагачувати словниковий запас словами, що передають звукові, зорові та емоційні враження;
- удосконалювати граматичну правильність і зв'язність мовлення;
- стимулювати використання діалогічних та монологічних висловлювань;
- розвивати інтонаційну виразність, ритміку та темп мовлення;
- формувати вміння створювати власні художні описи, казкові й дослідницькі розповіді на основі слухових вражень.

Тема: «Про що розповідає вітер?»

Звуковий супровід: запис шелесту листя та тихого свисту вітру.

Запитання педагога:

- Як ви думаєте, куди поспішає вітер?
- Що б він вам розповів, якби умів говорити?
- Які звуки ви почули – ніжні чи сильні?

Відповіді дітей:

- Вітер розповів, що мандрує по всьому світу.
- Він шепоче мені казки про далекі краї.
- Коли сердиться – свище голосно, коли радіє – тихо співає.

Тема: «Пісня ранкових пташок»

Звуковий супровід: аудіозапис співу солов'я, синиці, жайворонка.

Запитання педагога:

- Що кажуть пташки, коли співають?
- Чому їхні голоси різні?

– Який спів нагадує вам сміх, а який – розмову?

Відповіді дітей:

– Соловей співає про любов до весни.

– Є пташки маленькі і великі, і вони співають по-різному.

– Горобчик кличе друзів на сніданок.

– Пташки – це музиканти нашого двору.

Тема: «Розмова дощу з землею»

Звуковий супровід: запис тихого дощу та крапель, що падають у калюжі.

Запитання педагога:

– Що каже дощ квітам?

– Як він стукає у землю – лагідно чи гучно?

– Що було б, якби краплини могли малювати?

Відповіді дітей:

– Я вас гарно поллю, щоб ви яскраво цвіли.

– Дощ стукає дуже гучно, я завжди його чую.

– Якби краплини могли малювати, то вони намалювали б усе мокрим і чистим.

Тема: «Морські історії»

Звуковий супровід: запис шуму хвиль і крику чайок.

Запитання педагога:

– Про що розмовляють хвилі між собою?

– Що кричать чайки?

– Як би море привіталось з вами?

Відповіді дітей:

– Хвилі змагаються, хто швидше добіжить до берега.

– Чайки співають про далекі подорожі.

– Море каже: «Вітаю, друже, заходь купатися!»

Додаток Г**Тактильні ігри із використанням засобу природотерапії
(тактильної взаємодії з природними об'єктами)****Гра «Відчуй і намалюй словами»**

Мета: розвиток образного мовлення та візуалізації тактильного досвіду.

Матеріали: набір природних об'єктів, аркуші паперу.

Хід гри:

Дитина торкається предмета (без назви).

Після цього «малює словами», як він виглядає:

– Я відчув тонке, м'яке, мов котяча лапка.

– Це щось жорстке, мов крокодилова спина.

Інші діти вгадують, про що йдеться.

Гра «Торкнись і опиши»

Мета: формування образного мовлення, розвиток уміння передавати відчуття словами; активізація дотику як провідного каналу сприймання, розвиток сенсорної чутливості.

Матеріал: шишки, горіхи, мох, кора, жолуді, камінці, листя, гілочки, непрозорий мішечок.

Хід гри:

На столі розкладено природні матеріали: мох, кора, пісок, трава, сухі квіти. Дитина заплющує очі, торкається одного з них і описує відчуття, не називаючи предмет.

Гра «Хто я?»

Мета: розвиток зв'язного мовлення, уяви, формування монологічного висловлювання; формування асоціацій на основі дотику.

Матеріал: шишки, горіхи, мох, кора, жолуді, камінці, листя, гілочки.

Хід гри:

Кожна дитина отримує природний об'єкт і має вгадати, хто або що це може бути у світі природи (наприклад, «Я – стара кора, я охороняю дерево від холоду»).

Гра «Сенсорні пари»

Мета: розвиток мовлення через порівняння, пояснення свого вибору, розвиток тонкого дотику, здатності до сенсорної диференціації.

Матеріал: шишки, горіхи, мох, кора, жолуді, камінці, листя, гілочки.

Хід гри:

Дитина на дотик знаходить два однакових предмети серед різних природних об'єктів, не дивлячись на них (наприклад, дві шишки, два м'яких листка тощо). Порівнює, пояснює свій вибір.

Гра «Природний орнамент»

Мета: формування вміння описувати послідовність дій, висловлювати емоції, коментувати спільну діяльність; розвиток дрібної моторики, тактильної координації, дослідження структур природних матеріалів.

Матеріал: шишки, горіхи, мох, кора, жолуді, камінці, листя, пісок, гілочки.

Хід гри:

Діти створюють тактильну композицію або орнамент із природних матеріалів на тканині або піску, обговорюючи текстуру, колір, форму об'єктів.

Гра «Чарівний пісок»

Мета: розвиток описового й образного мовлення, активізація діалогів; розвиток сприйняття форми, вологи, тиску, рельєфу.

Хід гри:

1 варіант. У вологому піску діти залишають відбитки природних об'єктів, потім обговорюють, що вийшло, які сліди найцікавіші, на що вони схожі.

2 варіант. Діти залишають сліди предметів у піску.

Інші розглядають слід, торкаються його та описують:

- Цей слід круглий і глибокий. Мабуть, це залишив важкий камінчик.
- Цей слід має зубчики. Це точно шишка!

Гра «Гаряче – холодне»

Мета: розвиток вміння передавати емоційно-сенсорний досвід словами; розвиток температурної чутливості,

Хід гри:

Діти торкаються природних предметів, які мають різну температуру (камінці, листя, вода, пісок) і описують свої відчуття:

- Цей камінець холодний, мов крижинка.
- Це листячко тепле, мов долонька.

Гра «Казкова подорож долоньками»

Мета: розвиток сюжетного мовлення, стимулювання уяви та образного мислення; усвідомлення різноманіття тактильних властивостей природних об'єктів.

Матеріал: шишки, горіхи, мох, кора, жолуді, камінці, листя, пісок, гілочки.

Хід гри:

На столі викладається «тактильна доріжка» з природних матеріалів: трава, камінці, мох, пісок, гілочки. Діти торкаються елементів долоньками або пальцями й розповідають казку про подорож.

Художні тексти, що використовувалися на формувальному етапі**Вірш Г. Бойка «Осінні клени».**

Стоять осінні клени
У барвах золотих
І дивляться на мене,
А я дивлюсь на них.
Ось листячко упало...
Нагнувсь я до листка:
Він жовтий і трипалий,
Мов лапка гусака.

Джерело: https://tvory.net.ua/ukrainska_literatura/lib1/g_boyko/24.html

Вірш Г. Демченко «Синичка»

У синички
Білі щічки.
Чорна шапочка,
Сірі лапки,
Фартушок жовтавий.
Голосок ласкавий.
Цвінь – ціні, цвінь – ціні,
Я працюю цілий дні.
Все шмигаю між гілок,
Все шукаю комашок.

Вірш К. Перелісної «Осінь».

Листячко дубове,
Листячко кленове
Жовкне і спадає

Тихо із гілок.
Вітер позіхає,
В купу їх згортає
Попід білу хату
Та на моріжок.
Айстри похилились,
Ніби потомились, -
Сонечка немає,
Спатоньки пора!
А красольки в'ялі
До землі припали,
Наче під листочком
Вогник догора.

Публікації з досліджуваної проблематики

1. Вінцюк Світлана. Формування мовленнєвої особистості дитини 6-го року життя засобами природотерапії. Українське дошкілля: здобутки і перспективи : збірник наукових праць молодих науковців і студентів / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. О. С. Трифонової. Миколаїв : НУК, 2025. Вип. 1. 116 с. Електрон. видання. С. 9-12.

2. Вінцюк Світлана. Експериментальна модель формування мовленнєвої особистості старшого дошкільника засобами природотерапії. Українське дошкілля: здобутки і перспективи : збірник наукових праць молодих науковців і студентів / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. О. С. Трифонової. Миколаїв : НУК, 2025. Вип. 2. 104 с. Електрон. видання. С. 14-18.